

**Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta**

Katedra křesťanské sociální práce

Diplomová práce

2020

Michaela Moravcová

Univerzita Palackého Olomouc
Cyrlometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské sociální práce

Charitativní a sociální práce

Bc. Michaela Moravcová

*Humanitární pomoc České republiky
obyvatelům Bosny a Hercegoviny mezi lety
1992–1996*

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Agnieszka Zogata Kusz, Ph. D.

2020

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a veškeré použité prameny a informace uvádím v seznamu použité literatury.

V Olomouci dne

Poděkování

Ráda bych zde poděkovala své vedoucí Mgr. et Mgr. Agnieszce Zogatě-Kusz, Ph. D. za její cenné rady, trpělivost a věnovaný čas během zpracování této práce. Dále bych chtěla poděkovat všem respondentům mého výzkumu za poskytnuté informace a jejich vstřícnost v rámci výzkumu. A především bych zde ráda poděkovala své rodině a přátelům za jejich podporu během celého mého studia. Tato diplomová práce byla podpořena z projektu IGA_CMTF_2018_001 Inovace služeb pro rodiny v České republice.

Obsah

Úvod.....	8
1 Humanitární pomoc.....	10
1.1 Definice humanitární pomoci	11
1.2 Cíl humanitární pomoci	12
1.3 Principy humanitární pomoci	13
1.4 Fáze humanitární pomoci	17
1.5 Historie humanitární pomoci	18
2 Válka v bývalé Jugoslávii	20
2.1 Jugoslávie	20
2.2 Předválečná situace v Bosně a Hercegovině	20
2.3 Válka v Bosně a Hercegovině	21
2.4 Následky konfliktu	24
2.5 Reakce mezinárodního společenství.....	25
3 Reakce České republiky na válku v bývalé Jugoslávii	27
3.1 Reakce České republiky na válečný konflikt v Bosně a Hercegovině	27
3.2 Migrace	28
3.3 Migrační politika	29
4 Organizace pomoci.....	31
4.1 Člověk v tísní.....	31
4.2 ADRA	33
4.3 Charita Česká republika.....	36
4.4 Ostatní organizace	37
5 Metodologická část.....	39
5.1 Formulace výzkumného cíle a výzkumné otázky.....	39
5.1.1 Operacionalizace.....	40
5.2 Popis výzkumné metody.....	41
5.3 Metoda výběru výzkumného vzorku	42
5.4 Popis výzkumného vzorku.....	43
5.5 Metoda získání a fixace dat	47
5.6 Metoda analýzy dat.....	48

5.7 Průběh výzkumu a jeho reflexe	50
6 Výsledky analýzy dat	51
6.1 Začátek humanitární pomoci	51
6.2 Motivy humanitární pomoci	52
6.2.1 Sociopolitická situace v České republice.....	52
6.2.2 Vztahy mezi Bosnou a Hercegovinou a Českou republikou	53
6.3 Organizace zapojené do humanitární pomoci	54
6.3.1 Spolupráce	55
6.3.2 Stát	56
6.1 Podoba humanitární pomoci	58
6.1.1 Financování pomoci.....	58
6.1.2 Obsah pomoci	59
6.1.3 Principy pomoci.....	60
6.2 Shrnutí analýzy	64
6.3 Diskuze	65
Závěr	69
Seznam literatury	73
Seznam příloh	79
Seznam tabulek.....	80

Seznam zkratk:

ACHO	Arcidiecézní charita Olomouc
ADRA	Adventistická agentura pro pomoc a rozvoj
COM	Centrum pro uprchlíky
ICRC	Mezinárodní výbor Červeného kříže
IFRC	Mezinárodní federace Červeného kříže a Červeného půlměsíce
JLA	Jugoslávská lidová armáda
MV ČR	Ministerstvo vnitra České republiky
MZV ČR	Ministerstvo zahraničních věcí České republiky
NATO	Severoatlantická aliance
OSN	Organizace spojených národů
OPU	Organizace pro pomoc uprchlíkům
OUIK	Odbor pro uprchlíky a integraci cizinců
PPU	Poradna pro uprchlíky
SDS	Srbská demokratická strana
SIMI	Sdružení pro integraci a migraci
SRJ	Svazová republika Jugoslávie
UNESCO	Organizace OSN pro vzdělání, vědu a kulturu
UNHCR	Úřad vysokého komisaře OSN pro uprchlíky
UNICEF	Dětský fond Organizace spojených národů
UN OCHA	The United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs
UNPROFOR	United Nations Protection Force

Úvod

V rámci své diplomové práce jsem se rozhodla věnovat humanitární pomoci České republiky obyvatelům Bosny a Hercegoviny v období mezi lety 1992–1996 v souvislosti s válkou v bývalé Jugoslávii. Válka probíhala ve většině balkánských zemí, nejhůře však byla zasažena Bosna a Hercegovina, která se stala samotným ohniskem tohoto konfliktu. Konflikt zde způsobil nejen obrovské ztráty na životech a materiální škody, ale také izoloval velkou část civilního obyvatelstva od základních životních potřeb. Část obyvatel Bosny a Hercegoviny také musela nuceně opustit své domovy a uchýlit se do uprchlických táborů a center v jiných zemích. Následkem těchto událostí, byl vznik velké humanitární krize, jež vyvolala akutní potřebu humanitární pomoci. Jedním z aktérů, kteří tuto pomoc poskytovali, byla i formující se Česká republika. Skupiny dobrovolníků, začínající organizace, vláda i jednotlivci začali samovolně organizovat humanitární sbírky a humanitární konvoje směřující do válkou zasažené Bosny a Hercegoviny. Ačkoliv již dříve nově vznikající organizace na českém území poskytly pomoc například do zemětřesením zasažené Arménie (1988), Náhorního Karabachu (válka 1988–1994) nebo Albánie (dětským domovům), rozsah této pomoci byl nesrovnatelný. Jednalo se o obrovskou vlnu solidarity celého národa, nikoliv jen jednotlivých organizací nebo úřadů. Z hlediska České republiky se jednalo o přelomové období transformace. Celková atmosféra ve společnosti také významně ovlivnila reakci na probíhající konflikt. Popis společenské atmosféry proto bude tvořit nezbytnou součást výzkumu v této práci.

Cílem mé práce je zjistit, jak probíhala česká humanitární pomoc poskytovaná obyvatelům Bosny a Hercegoviny během války v bývalé Jugoslávii mezi lety 1992–1996. Kdo byl hlavním organizátorem? Co bylo její motivací? A jak vlastně tato humanitární pomoc vypadala? Klíčovou součástí textu bude tvořit kvalitativní výzkum, provedený formou polostrukturovaných rozhovorů, ve kterém se pokusím na tyto otázky najít odpověď.

Práce bude členěna do dvou základních částí – teoretické a empirické. Teoretická část bude rozdělena do čtyř základních kapitol. V první se budu zabývat pojmem humanitární pomoc, jejími cíli, historií a základními principy. Druhá část je věnována příčinám, průběhu a následkům války v Bosně a Hercegovině. Ve třetí a čtvrté části bude zpracována reakce České republiky na válku v Bosně a Hercegovině. Nejdříve se zaměřím na reakci vlády a jejích orgánů. Poslední část pak bude obsahovat popis jednotlivých

pomáhajících organizací a jejich činností, v souvislosti s humanitární pomocí obyvatelům válkou postižené Bosny a Hercegoviny. V empirické části budou popsány metody využití v průběhu celého výzkumu, výzkumný vzorek a jeho popis. Samostatnou část budou tvořit výsledky analýzy získaných dat, jejich shrnutí a závěrečná diskuze.

O toto konkrétní téma jsem se začala zajímat po zapojení do projektu IGA. Tento projekt se věnoval válečným uprchlíkům z Bosny a Hercegoviny, kteří přišli do České republiky mezi lety 1991–1995. Součástí projektu byly rozhovory nejen s bývalými uprchlíky, ale také s humanitárními pracovníky, kteří jako první z České republiky poskytovali pomoc v rámci tohoto konfliktu v Bosně a Hercegovině. Mezi nimi byli například Šimon Pánek, Rudolf Reitz nebo Tomáš Pojar. Právě během těchto rozhovorů jsem si uvědomila, o jak významný mezník ve vývoji české humanitární pomoci se jedná. To mě spolu s mým zájmem o humanitární pomoc utvrdilo ve volbě tématu mé diplomové práce. Data získaná během projektu IGA byla využita pro zpracování této práce.

Výsledky této práce mohou sloužit jako pomocný materiál studentům i profesionálům zabývajícím se humanitární prací a jejím vývojem v České republice. Hlavním přínosem jsou zde data získaná díky rozhovorům s lidmi, kteří se významným způsobem podíleli na vzniku humanitárního sektoru a největších humanitárních organizací v České republice.

1 Humanitární pomoc

Ve své práci se zabývám humanitární pomocí, kterou Česká republika poskytla obyvatelům Bosny a Hercegoviny během války v bývalé Jugoslávii. V této kapitole se proto budu věnovat teorii humanitární pomoci, jejím motivům, principům, cíli a historii v souvislosti s nejdůležitějšími událostmi, které ji ovlivnily. Tato kapitola má za cíl představit ucelený koncept humanitární pomoci a vyzdvihnout její význam v historii. Kapitola je nezbytnou pro pochopení zbytku celé práce a jejího cíle. Následující kapitoly se pak budou věnovat konkrétní humanitární pomoci ve zvoleném časovém období historie.

Pro pochopení hlavních motivů humanitární práce je nezbytné pochopit její samotný význam pro lidskou společnost. Tento význam je neoddelitelně spjatý s pojmy humanita a solidarita. Historie pojmu humanita sahá až do 1. století př. n. l a vychází z latinského *humanitas*, tedy láska k bližnímu, lidskost, laskavost, přívětivost. Nejčastěji se tento pojem vyskytoval v křesťanských náboženstvích, kde odkazoval na křesťanské sociální ctnosti nebo též k boží blahosklonnosti. Renesance a později osvícenství přinesli odloučení pojmu od křesťanství a přiblížení k člověku samotnému. Humanita se tak stala nejvyšším smyslem seberealizace člověka a zároveň kulturním a vzdělávacím ideálem. V současné sociální práci má však pojem humanita trojí význam. První (asymetrický) se věnuje poskytnutí pomoci lidem, kteří to potřebují, těmi, kdo pomoc poskytnout mohou. Druhý odkazuje na rozvíjení schopností potřebných, a tím realizaci jejich lidství. Třetí význam klade důraz na základní hodnoty a přístupy v sociální práci, jako je například rovnost mezi lidmi a hodnota člověka. (Matoušek, Křišťan, 2013, s. 201-202)

Solidarita naproti tomu klade důraz na člověka jako součást společenství, nikoliv jako na individuálního jedince. Solidarita je definována jako „vzájemná připravenost a ochota lidí navzájem se podporovat“. (Matoušek, Křišťan, 2013, s. 203) Její důležitou součástí tvoří snaha o obecné blaho a všeobecná odpovědnost a povinnost vůči celku. Jako projev solidarity lze chápat i dnešní chování států, které určitou míru solidarity projevují vůči svým občanům v rámci sociální politiky. Individuální solidarita člověka tedy nezbytně souvisí s jeho vztahem vůči společnosti. Solidarita může označovat určitou hodnotu, ctnost, povinnost či charakteristiku společnosti ve vztahu k individuálním jedincům a naopak. (Matoušek, Křišťan, 2013, s. 203-204)

Je tedy humanitární pomoc snahou o naplnění lidství, cestou k dosažení určitého ideálu nebo povinností vůči společnosti? Možné odpovědi můžeme nalézt například

v Evropském konsensu o humanitární práci z roku 2008. Ten ve svém prvním odstavci uvádí, že „humanitární pomoc je základním projevem univerzální hodnoty solidarity mezi lidmi a morálním imperativem“. (Evropský konsenzus o humanitární pomoci, 2008)

1.1 Definice humanitární pomoci

Určit přesný význam humanitární pomoci je tedy velmi složité a závisí především na úhlu pohledu, jinak je tomu i u její definice. Podle Encyklopedie rozvojových studií je humanitární pomoc definována jako pomoc poskytovaná jako reakce na katastrofu, ať už přírodní nebo způsobenou lidmi. Dále lze humanitární pomoc definovat také jako pomoc v dlouhodobých humanitárních krizích a při prevenci těchto katastrof. (Dušková, 2011, s. 121)

V České republice tuto pomoc upravuje zákon 151/2010 Sb. o zahraniční spolupráci a humanitární pomoci poskytované do zahraničí. Ten formuluje humanitární pomoc jako „souhrn činností hrazených ze státního rozpočtu, jejichž cílem je zamezit ztrátám na životech a újmě na zdraví, zmírnit utrpení a obnovit základní životní podmínky lidí po vzniku mimořádných událostí, jakož i zmírňovat dlouhodobě trvající následky mimořádných událostí a předcházet vzniku a negativním důsledkům“. (MZV, Základní přehled humanitární pomoci [online]) V mezinárodním kontextu je využívána definice OCHA UN (United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs), která zahrnuje i náznak postoje OSN k problematice humanitární pomoci: „...pomoc, jejímž cílem je záchrana životů a zmírnění utrpení v populaci postižené krizí. Humanitární asistence musí být poskytována v souladu se základními humanitárními principy humanity, nestrannosti a neutrality, jak je stanoveno v rezoluci Valného shromáždění Spojených národů 46/182. OSN dále usiluje o poskytování humanitární asistence s plným respektováním suverenity států.“ (EUR – Lex, Humanitarian Aid [online])

Obecně tedy můžeme říct, že existuje velké množství definic humanitární pomoci. Téměř každá organizace, stejně jako jednotlivé státy poskytující humanitární pomoc, má svou vlastní definici. Rozdíly nejsou však pouze v obsahu jednotlivých definic, ale také v užívané terminologii. Zatímco v České republice užíváme výraz humanitární pomoc a mimořádná událost, v anglické literatuře se spíše setkáváme s pojmem humanitární asistence (*humanitarian assistance*) a katastrofa nebo krize. Dále se můžeme setkat i s výrazy *emergency relief* (první pomoc po katastrofě), *disaster relief* nebo *foreign aid* (zahraniční pomoc). (Princová, 2013, s. 498)

Cílem této kapitoly však není analýza rozdílů mezi jednotlivými definicemi nebo terminologií, ale zaměření se na to, co mají společného. Pochopit, co tedy je humanitární pomoc. Z předchozích definic vyplývá, že se jedná o činnost nebo souhrn činností bezprostředně následující po katastrofě, mimořádné události či v rámci dlouhodobě trvající humanitární krize. Zde je tedy nutné objasnit pojem katastrofa a s ní spojený výraz humanitární katastrofa a humanitární krize.

Obecně za katastrofu považujeme neštěstí velkého rozsahu. Podle jejich příčiny je můžeme rozdělit na katastrofy přírodní (hurikán, zemětřesení), ovlivněné člověkem (povodně nebo sucho způsobené odlesněním) či přímo člověkem způsobené (válka). Důležité je ale zdůraznit, že ne každá katastrofa je katastrofou humanitární. (Princová, 2012, s. 7) Rozhodujícím faktorem je zde množství zasažených lidí, jejich obydlí a způsobu živobytí. Jedna z největších organizací věnujících se humanitární pomoci Caritas Internationalis definuje humanitární katastrofu takto: „Jedná se o situaci, ve které dojde k podstatné ztrátě na životech, zvýšené zranitelnosti, velkému lidskému utrpení a nouzi a k materiálním škodám velkého rozsahu, včetně škod na životním prostředí. Je to situace, se kterou si postižená populace, vláda, ani místní organizace Caritas nedokáže dostatečně poradit a potřebuje pomoc ostatních“ (Emergency Guidelines, 2007)

Častým následkem, nikoliv však nezbytným, je vznik tzv. humanitární krize. Za humanitární krizi obecně považujeme situaci, která narušuje běžné prostředky lidí, jenž jim garantují zajištění důstojného života, následkem přírodní nebo lidmi způsobené krize. A právě humanitární krize je nejčastější příčinou humanitární pomoci. (Blažková a spol, 2012, s. 239)

1.2 Cíl humanitární pomoci

Už tedy víme, jak je humanitární pomoc definována a na co reaguje. Stále ale zbývá zjistit, co je jejím cílem a čím se řídí. Podle OSN, nejvýznamnější světové organizace zabývající se humanitární pomocí, je hlavním cílem humanitární pomoci „... chránit životy, snižovat utrpení a umožnit trpícím zachovat nebo získat nazpět svou důstojnost během přírodní nebo lidmi způsobené katastrofy a v období po ní“. (Strengthening of the coordination of humanitarian emergency assistance of the United Nations, 1991)

Evropský konsenzus o humanitární pomoci tento cíl ještě rozšiřuje o upřesnění podmínky pro poskytování pomoci z hlediska oblasti zásahu:

„cílem humanitární pomoci EU je na základě potřeb poskytovat nouzovou reakci zaměřenou na ochranu životů, předcházení a zmírňování lidského utrpení a zachování

lidské důstojnosti, kdekoliv je toho zapotřebí, pokud jsou vlády a místní aktéři ochromeni, nejsou schopni nebo ochotni zasáhnout. Humanitární pomoc EU zahrnuje pomoc, operace na zmírnění utrpení, záchranu a ochranu životů při humanitárních krizích nebo bezprostředně po jejich skončení i činnosti, jejichž cílem je usnadnit nebo získat volný přístup lidem v nouzi a volný přísun pomoci.“ (Evropský konsenzus o humanitární pomoci, 2008)

Základním cílem humanitární pomoci je tedy poskytnutí pomoci vedoucí k zachování lidské důstojnosti, ochraně životů a zmírnění lidského utrpení. To vše společně tvoří tzv. humanitární imperativ, jenž je základním principem pro poskytování humanitární pomoci. (Sphere Handbook, 2018, s. 28)

1.3 Principy humanitární pomoci

Předchozí kapitola o cíli humanitární práce nám dala odpověď na otázku, komu pomoci a proč. Zbývá tedy zjistit jak nebo jakým způsobem by měla být pomoc poskytována. Na tuto otázku nám dávají odpověď principy, kterými se humanitární pomoc řídí. Pro účely této práce jsou principy rozdělené na ty, jenž vznikly před zkoumaným obdobím a mohly tak ovlivnit humanitární pomoc České republiky poskytovanou obyvatelům Bosny a Hercegoviny. A ty, jenž vznikly v průběhu nebo až po válce v Bosně a Hercegovině. Vznik a vývoj principů významně ovlivnily světové události, včetně války v bývalé Jugoslávii, které budou více zpracovány v kapitole 1.5 Historie humanitární pomoci.

Jak jsem již uvedla, základním principem je humanitární imperativ, ten zdůrazňuje tři základní práva člověka:

1. právo člověka na důstojný život;
2. právo obdržet pomoc;
3. právo na ochranu a bezpečí. (Sphere Handbook, 2018, s. 28)

Původ humanitárního imperativu můžeme nalézt v základních principech Mezinárodní federace Červeného kříže a Červeného půlměsíce (IFRC – International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies), kterými jsou:

- humanita (humanity),
- neutralita (neutrality),
- nestrannost (impartiality),
- nezávislost (independence),

- dobrovolnost (voluntary service),
- jednota (unity),
- světovost (universality).

(IFCR, Fundamental Principles of Red Cross and Red Crescent [online])

Spolu se vznikem hnutí Červeného kříže a jeho principů v roce 1863 vznikla také první Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných a nemocných příslušníků ozbrojených sil v poli. Později vznikly další tři Ženevské úmluvy věnované zmírnění následků válečných konfliktů (podrobněji v kapitole 1.5 Historie humanitární pomoci). V roce 1948 vydává Organizace Spojených Národů (OSN) Všeobecnou deklaraci lidských práv obsahující mimo jiné i právo na svobodu a osobní bezpečnost. Společně tyto dokumenty tvoří základní kameny v poskytování pomoci až do 90. let 20. století. (Princová, 2012, s. 12-14)

Jak už bylo uvedeno v předchozím textu, základním principem humanitární pomoci je humanitární imperativ, na jehož základně vznikl v roce 1994 také Etický kodex Mezinárodní federace Červeného kříže a Červeného půlměsíce (ICRC) a později i Humanitární charta. (ICRC, Etický kodex ICRC [online]) Ta vyzdvihuje tři základní principy pomoci:

- Právo na důstojný život, které zahrnuje i právo na ochranu a bezpečí.
- Rozdíl mezi bojujícími a civilisty.
- Princip nevystavení opětovnému ohrožení. (Sphere Handbook, 2018, s. 4-5)

Humanitární charta spolu s Minimálními standardy pro poskytování humanitární pomoci vznikly v rámci tzv. „Sphere projektu“. Jedním z impulzů vedoucích ke vzniku tohoto projektu bylo i selhání humanitární pomoci ve Rwandě. Dále také celkový nárůst vnitrostátních i mezinárodních válečných konfliktů, především války v bývalé Jugoslávii. Vznik nových organizací pomoci vyvolal potřebu k vytvoření jednotného konceptu pro poskytování humanitární pomoci. Bylo nutné humanitární pomoc profesionalizovat a lépe koordinovat. Výsledkem Sphere projektu bylo vytvoření základních standardů obsažených v příručce Sphere (Sphere Handbook). Na vytvoření těchto standardů se podílelo více než 700 lidí a přes 200 nejrůznějších mezinárodních organizací. Právě díky této spolupráci organizací, nikoliv monopolu jedné (např. OSN), jsou tato pravidla obecně uznávaná a užívaná. (Margie Buchanan-Smith, 2003, s. 11-13)

Součástí Sphere příručky je také již zmíněný Etický kodex Mezinárodního hnutí Červeného kříže a Červeného půlměsíce. Kodex se zaměřuje především na zachování

nezávislosti, kvality a vlivu poskytované pomoci. Obsahuje deset základních principů pro poskytování humanitární pomoci v krizových situacích:

1. Humanitární potřeby mají vždy prioritu.
2. Pomoc je poskytována bez ohledu na rasu, náboženství nebo národnost příjemců a bez jakéhokoli negativního rozlišování. Priority pomoci jsou stanovovány pouze na základě potřeb.
3. Pomoc nesmí být zneužita k podpoře určitého politického nebo náboženského názoru.
4. Budeme usilovat o to, abychom se nestali nástrojem vládní zahraniční politiky.
5. Budeme respektovat místní kulturu a zvyklosti.
6. Budeme se snažit odvíjet pomoc při krizích od lokálních možností a zdrojů.
7. Budeme se snažit nalézt způsob, jak zapojit příjemce pomoci do daného programu.
8. Pomoc by měla nejen naplňovat základní potřeby lidí, ale také minimalizovat budoucí ohrožení krizovou událostí.
9. Cítíme odpovědnost jak vůči těm, kterým se snažíme pomoci, tak vůči těm, od nichž dostáváme prostředky.
10. V naší informační, publikační a propagační činnosti budeme k obětem krize přistupovat jako k důstojným lidem, nikoli k jakýmsi neživým objektům bez naděje.

Součástí kodexu jsou i přílohy, ve kterých jsou formulovány doporučení i pro ostatní aktéry humanitární pomoci – vlády států zasažených krizí, vlády dárcovských zemí a mezivládní organizace. (Project Sphere, 2011, s. 268-273)

Vývoj humanitární pomoci se v následujících letech zaměřil na etiku jejího poskytování a efektivitu. Důraz je kladen na přístup k přímému příjemci pomoci, zejména v probíhajících konfliktech. V roce 2003 je proto vydána Deklarace dobrého humanitárního dárcovství, která definuje čtyři základní principy humanitární práce:

1. Lidskost – vychází z cíle humanitární pomoci, čímž je záchrana životů a snížení lidského utrpení.
2. Nestrannost – pomoc je poskytována pouze a výhradně na základě potřeb, rozlišování na základě jiných kritérií je nepřípustné.
3. Neutralita – pomoc v rámci konfliktu je rozdělována bez ohledu na příslušnost k určité válčící straně.

4. Nezávislost – pomoc nikdy nesmí sloužit jako prostředek k prosazování politických, ekonomických či jiných zájmů dárců nebo příjemců. (Deklarace dobrého humanitárního dárcovství, MZV [online])

Velkým tématem, nejen v rámci humanitární pomoci, se stalo také aktivní zapojení (participace) příjemců pomoci, udržitelnost pomoci a odpovědnost poskytovatelů pomoci. Britský akademik a poradce v mezinárodních vztazích Hugo Slim ve své knize *Humanitarian Ethics: A Guide to the Morality of Aid in War and Disaster* rozděluje principy humanitární pomoci do čtyř kategorií. Mezi základní principy tvořící jádro humanitární pomoci řadí humanitu a nestrannost. Ty jsou podle něj úzce spjaty se základním cílem humanitární pomoci, jakým je pomoc a ochrana životů zasažených lidí (válkou, katastrofou). (Slim, 2015, s. 39-64)

Druhou kategorií tvoří politické principy, mezi které řadí neutralitu a nezávislost. Na rozdíl od předchozích dvou principů, které řeší „co by se mělo udělat“, se tyto principy zaměřují spíše na to, „jak by se to udělat“. Neutralitu a nezávislost vidí jako nástroj, nikoliv jako absolutní hodnotu. (Slim, 2015, s. 64-74)

Třetí kategorie s názvem principy důstojnosti (v originále dignity principles) zahrnuje respekt, participaci a zmocnění. Naráží tak na vývoj humanitární práce po roce 1991, kdy byl vydán Code of Conduct, který nově zahrnoval i pravidla pro práci v zasažené komunitě. Cílem těchto pravidel je ochrana a zachování důstojnosti zasažených lidí a komunit skrze respektování jejich kultury a zvyků, naplnění práva aktivně se zapojit do humanitárních akcí a získání schopností nezbytných pro vlastní přežití. (Slim, 2015, s. 75-92)

Poslední kategorií zahrnuje princip udržitelnosti (sustainability) a odpovědnosti (accountability). Slim tyto principy nazývá „stewardship principles“ neboli správčovské nebo také dozorovací. Princip udržitelnosti je zaměřen na širší a dlouhodobější efekt pomoci, nejčastěji v ekonomické, ekologické a sociální oblasti. Princip odpovědnosti zdůrazňuje propojení dvou nejdůležitějších účastníků (constituencies) procesu humanitární pomoci. Dárců a příjemců, k nimž má přímý zprostředkovatel (agentura, organizace) odpovědnost morální a finanční. (Slim, 2015, s. 93-110)

Udržitelnost, odpovědnost, participace, efektivita a etika jsou i nadále významnými tématy v humanitární pomoci. V porovnání s vývojem v minulosti, kdy byla pozornost věnována zejména válečným konfliktům, je ale dnešní doba ve znamení migrační krize v důsledku těchto konfliktů i klimatických změn.

1.4 Fáze humanitární pomoci

Principy humanitární pomoci tvoří také základ etiky, kterou se pomoc řídí. Forma, jakou je humanitární pomoc poskytována, je ve většině případu určena fází, ve které je pomoc poskytována. Encyklopedie rozvojových studií rozlišuje 3 základní fáze humanitární pomoci.

První fází je **okamžitá** nebo **krizová pomoc**, která je poskytována zpravidla v prvních několika dnech, případně týdnech po katastrofě. Zaměřuje se na okamžité zajištění základních potřeb a záchranu života zasažených lidí. Nejčastěji se jedná o nasazení záchranářů, zdravotníků a s tím spojené poskytnutí zdravotnického materiálu. Zdravotní péče, zajištění vody a základních potravin, nouzového přístřeší a hygieny tvoří podstatu humanitární pomoci v této fázi. Její nezbytnou součástí je i psychologická a později psychosociální pomoc.

Druhá fáze nazývaná jako **časná rehabilitace** je realizována mezi druhým týdnem a třetím měsícem od vzniku katastrofy. Stejně jako v předchozí fázi se humanitární pomoc zaměřuje na zajištění základních potřeb lidí, které katastrofa zasáhla. Zároveň se ale zaměřuje i na obnovení základní infrastruktury včetně vody, elektřiny, zdravotnických zařízení, škol a dopravního spojení. V této fázi také dochází k vyhodnocování způsobených škod.

Třetí fází je **fáze obnovy a rozvoje**, která trvá maximálně první dva roky po vzniku katastrofy. Jejím cílem je znovuoobnovení běžného života lidí před katastrofou – obnova jejich obydlí, infrastruktury, veřejných institucí a zdrojů obživy. Tato práce se řídí pravidlem „building back better“ – měla by tedy směřovat ke zvýšení úrovně rozvoje v postižených komunitách. Uplatňování tohoto pravidla je důležité zejména v rozvojových a méně rozvinutých zemích. (Dušková et al., 2011, s. 103-104)

Uvedené fáze ale neplatí striktně, jedná se spíše o ideál, jak by měla pomoc správně probíhat. Průběh poskytování pomoci závisí i na charakteru katastrofy, délce jejího trvání, rozsahu a mnoha dalších faktorech, například v případě dlouhotrvajícího válečného konfliktu k fázi obnovy a rozvoje dochází jen velmi obtížně. (Princová, 2012, s. 16-20)

Toto rozdělení vychází z konceptu LRRD¹, jenž se věnuje návaznosti okamžité pomoci, obnovy a rozvoje. Koncept byl poprvé uveřejněn v dubnu 1996 v rámci Sdělení Evropské komise Evropské Unie. Organizace ani jednotlivci z České republiky tak toto rozdělení nemohli v rámci poskytované pomoci obyvatelům Bosny a Hercegoviny

---

¹ Linking Relief, Rehabilitation and Development

aplikovat. (Základní přehled humanitární pomoci) Z materiálů jednotlivých organizací je zřejmé, že k propojování humanitární a rozvojové pomoci docházelo již v průběhu války.

1.5 Historie humanitární pomoci

Stejně jako znalost jednotlivých fází a principů humanitární pomoci je pro její pochopení nezbytné znát i její vývoj a historii. V předchozích částech jsem již uvedla několik základních dokumentů upravujících poskytování humanitární pomoci a její principy. Pro lepší orientaci bude seznam nejdůležitějších dokumentů, které ovlivnily její vývoj, uveden v příloze mé práce (Příloha č. 1). Zajímavostí je, že většina z dokumentů vzniklých před rokem 1992 se zaměřuje především na humanitární pomoc z hlediska práva na její obdržení. Zatímco později vzniklé dokumenty se spíše zaměřovaly na úpravu humanitární pomoci z hlediska její formy a pravidel poskytování (podrobněji v kapitole 1.3). Tato skutečnost svědčí nejen o velkém významu událostí v 90. letech pro budoucí vývoj humanitární pomoci, ale i o omezených možnostech začínajících humanitárních pracovníků v České republice v době vypuknutí konfliktu v Bosně a Hercegovině, které se tato práce věnuje.

V následující části se s ohledem na cíl práce budu zabývat shrnutím nejdůležitějších událostí v historii humanitární pomoci do začátku 90. let 20. století, kdy vypukla válka v Jugoslávii. Cíleně zde jsou uvedeny pouze ty události, jež bezprostředně ovlivnily vývoj humanitární pomoci a nejlépe vystihují její podstatu ve zkoumaném období.

Povinnost pomáhat chudým a lidem v nouzi tvoří jeden ze základních kamenů většiny kultur i náboženství. V islámské a buddhistické kultuře najdeme tradici přijímání nově příchodících a pomoci při jejich integraci. Součástí kultury v jižní Africe bylo poskytování pomoci a pohostinnost vůči ztroskotaným na moři. Pomoc bližnímu svému a milosrdenství je zase základem křesťanské tradice. Tradice pomoci je tedy společná většině kultur, největší rozvoj v poskytování humanitární pomoci však proběhl v rámci křesťanských církví. (Marshall 2007 in Princová, 2012, s. 11)

Za první organizaci poskytující humanitární pomoc považujeme Řád maltézských rytířů. Na rozdíl od ostatních organizací se zaměřovali na pomoc lidem vzdáleným. Poskytovali pomoc raněným obětem války, nemocným během epidemií (epidemie černého moru ve 14. století) nebo poutníkům na cestách do Svaté země. Jejich příkladem následoval i svatý Vincent de Paul, zakladatel Společnosti dcer křesťanské lásky a charity, Jezuité a další. (Princová, 2012, s. 11)

K významným obdobím vývoje pomoci patřilo zejména osvícenství. To přineslo myšlenku lidskosti a humanity, která měla nahradit milosrdenství spojené s náboženstvím a církví. Pomoc jako taková byla poskytována na základě stejné hodnoty každého člověka, s cílem jeho život zlepšit ve všech oblastech. K rozšíření těchto myšlenek přispělo i zemětřesení v Lisabonu v roce 1755 (10 000 obětí). Katastrofa přiměla obyvatele aktivně se zapojit do pomoci, a nikoliv se pouze spoléhat na Boží všemohoucnost. Osvícenství tak vedlo k sekularizaci pomoci a rozvoji filantropie. V 18. století filantropie přinesla ideu lidských práv a zároveň se v katolickém prostředí formovala sociální nauka církve. Významnými pojmy se tak staly solidarita, spravedlnost, humanismus, subsidiarita a lidská práva. (Princová, 2012, s. 11-12)

Lidská práva jako kritérium, solidarita a spravedlnost jako motivace pomoci. To vše vedlo k založení organizace, jež změnila podobu humanitární pomoci. V říjnu roku 1863 bylo založeno hnutí Červeného kříže (později Mezinárodní hnutí Červeného kříže a Červeného půlměsíce). Za oficiálního zakladatele je považován Henri Dunant, švýcarský obchodník a spisovatel. Ten se v roce 1859 náhodně stal svědkem francouzsko-rakouské bitvy u městečka Solferino. Po jejím skončení zůstalo na bitevním poli 40 000 mrtvých a raněných bez jakékoliv pomoci. Zasažen hrůzou situace, rozhodl se Dunant sám začít organizovat pomoc pro tyto vojáky. Později o této události napsal knihu „Vzpomínka na Solferino“, která byla označena za jednu z nevýznamnějších knih v historii. (Švejnoha, 2008, s. 20-23)

Ohlas na tuto knihu byl tak obrovský, že vedl až k založení hnutí a přispěl i k přijetí První Ženevské úmluvy 22. srpna 1864. Cílem bylo zlepšení osudu raněných a nemocných příslušníků ozbrojených sil v poli. Následovaly úmluvy o zlepšení osudu raněných, nemocných a trosečníků ozbrojených sil na moři (1899), o zacházení s válečnými zajatci (1929) a, poslední, o ochraně civilních osob za války (1949). (Junkl, 2020, s. 16-17)

Následky první a druhé světové války vedly ke vzniku nových institucí a organizací pomoci: Save the Children, OXFAM, International Rescue Committee (pomoc uprchlíkům před Hitlerem) a další. Byla založena i první mezivládní organizace „Liga národů“ v roce 1919, na kterou později navázala Organizace spojených národů (OSN). Společně se vznikem OSN v roce 1945 byla přijata i Charta OSN a o tři roky později i Všeobecná deklarace lidských práv. Tyto dokumenty dodnes tvoří základ v poskytování humanitární pomoci. (Princová, 2012, s. 13) Následný vývoj byl zpracován v kapitole 1.3 Principy humanitární pomoci.

2 Válka v bývalé Jugoslávii

V následující kapitole se budu věnovat válce v bývalé Jugoslávii se zaměřením na území Bosny a Hercegoviny. Humanitární pomoc poskytovaná obyvatelům Bosny a Hercegoviny tvoří hlavní část mé práce, proto je zde nezbytné popsat okolnosti, které ji zapříčinily a ovlivňovaly.

2.1 Jugoslávie

Oficiální vznik Jugoslávie je datován k 1. prosinci 1918, kdy vznikl jednotný stát – Království Srbů, Chorvatů a Slovinců. Součástí tohoto státu bylo dnešní Srbsko, Černá hora, Chorvatsko a Slavonie, Dalmácie, Slovinsko a Srem, Chorvatsko, Vojvodina (Banát, Bačka a Baranja). Vzhledem k různorodému etnickému i náboženskému složení již od jeho založení vznikalo mezi jednotlivými skupinami napětí přerůstající v mnoha případech v otevřené konflikty. Velký počet národností a etnik na tomto území způsoboval také často politické problémy a nestabilitu. Změna nastala v roce 1945, dne 9. března, kdy se premiérem Socialistické federativní republiky Jugoslávie stal Josip Broz Tito, všeobecně uznávaný a veřejností oblíbený vůdce partyzánské armády. Právě jemu se podařilo dočasně zmírnit napětí mezi etnickými a náboženskými skupinami. Na rozdíl od svých předchůdců totiž neprosazoval žádný národ jako nadřazený ostatním. Uznal existenci Makedonie (tehdejší součást Socialistické federativní republiky Jugoslávie) a přiznal plná práva černohorským občanům a muslimům pocházejícím z Bosny a Hercegoviny. Tito byl následně zvolený jako doživotní prezident a za dobu své vlády si vytvořil vlastní kult osobnosti. (Pelikán, Tejchman, 1994, s. 22-28)

V 50. a 60. letech byla Titova popularita na vrcholu, stejně jako ekonomika republiky. Lidé si užívali svobody a politika směřovala k vytvoření větší autonomie pro jednotlivé státy i etnické skupiny. Předání pravomocí členských států ale paradoxně vedlo i k posílení nacionalismu. V roce 1980 zemřel doživotní prezident a vůdce Jugoslávie Josip Broz Tito. Jeho smrtí začalo období politické nestability, prohlubující se ekonomické krize a eskalace etnických a národnostních konfliktů. To všechno nakonec vedlo až k rozpadu Jugoslávie a vypuknutí válečného konfliktu v Bosně a Hercegovině, Chorvatsku, Slovinsku a Kosovu. (Pelikán, Tejchman, 1994, s. 63-82)

2.2 Předválečná situace v Bosně a Hercegovině

V roce 1990 vrcholil proces osamostatnění a demokratizace jednotlivých států a s ním spojené vytváření nových politických stran. V Bosně a Hercegovině se jedná

o strany nacionalistické – Srbové, Muslimové (později označováni také jako Bosňáci) a Chorvaté. Ačkoliv mezi jednotlivými stranami panovaly rozpory, dokázaly po prvních volbách vytvořit jednotnou koalici. Rozdílné názory na setrvání v Jugoslávii však vedly až k jejímu rozpadu. I přesto 14. října 1991 parlament odhlasoval Memorandum o suverenitě Bosny a Hercegoviny. Už během hlasování ale došlo k problémům, když představitelé Srbské demokratické strany (SDS) opustili jednání a hlasování se na protest nezúčastnili. Před mezinárodním uznáním suverenity Bosny a Hercegoviny 6. dubna 1992 proběhlo v zemi mezi 29. únorem a 1. březnem referendum o nezávislosti. Po fiasku během hlasování došlo k organizování chorvatských a bosenských Srbů a vymezení Srbské autonomní oblasti. Referendum tak pouze poskytlo záminku k vypuknutí ozbrojeného konfliktu mezi jednotlivými stranami. (Šmíd, Vaňura, 2007. s. 89-90)

2.3 Válka v Bosně a Hercegovině

Hlavní strany konfliktu tvořili Srbové, Chorvaté a Muslimové. Ačkoliv válka zasáhla i území Srbska a Chorvatska, nejvíce postižená byla právě Bosna a Hercegovina. Zde se bojovalo o budoucí rozdělení území mezi tyto tři etnické skupiny a jejich budoucnost v nově vznikajícím státu. (Šmíd, Vaňura, 2007. s 83)

Za začátek konfliktu je označován údajný incident v Sarajevu, ke kterému došlo během srbské svatby, na níž měl být zabit jeden ze svatebčanů členem Muslimské vlastenecké ligy. Obrannou reakcí Srbů pak bylo postavení barikád v Sarajevu. (Baar, 2002, s. 212) Především se ale jednalo o protest proti výsledkům referenda.² Srbská demokratická strana (SDS) za podpory Srbské republiky a JLA poté na přelomu března a dubna 1992 obsadila města Bijeljina a Zvornik. Část muslimských obyvatel byla povražděna během etnických čistek a zbylá část byla nucena území opustit. Zabránit dalším bojům přišlo 5. dubna před budovu parlamentu v Sarajevu 100 000 lidí různých etnik, kteří zde demonstrovali za zachování míru. Demonstrace ale byla násilně ukončena útokem ostřelovačů SDS, kteří stříleli do shromážděného davu. (Baker, 2015, s. 62) Uznání Bosny a Hercegoviny jako samostatného nezávislého státu 6. dubna 1992 ze strany mezinárodního společenství pak způsobilo ještě větší vyostření bojů a začátek blokády Sarajeva. Pro obyvatele města tato blokáda znamenala začátek čtyři roky trvajících strádání. Dělostřelecké ostřelování, nedostatek základních potravin a pitné vody, odpojení elektřiny

---

² Viz kapitola 2.2 Předválečná situace v Bosně a Hercegovině

a celkové odříznutí od okolního světa trvalo až do roku 1996. Následkem bylo přes 10 000 mrtvých civilistů včetně 1 600 dětí a 50 000 zraněných. Smrt nebyla způsobena pouze nepřátelským ostřelováním, ale také nedostatkem hygieny, zdravotní péče, jídla a vody. Mezinárodní uznání Bosny a Hercegoviny zároveň však znamenalo nucený odchod Jugoslávské lidové armády (JLA) z jejího území. Při odchodu ale ještě podpořila SDS tím, že jí přenechala značnou část výzbroje a několik tisíc vojáků srbské národnosti. Tím získala SDS velkou výhodu nad špatně vyzbrojenou bosenskou armádou. (Hladký, 1996, s. 144-153)

Jugoslávská lidová armáda (JLA) území opustila, ale již v dubnu 1993 se do konfliktu zapojili i Chorvaté. V boji o město Mostar proti sobě stáli Srbové a Chorvaté společně s Bosňáky. Chorvaté s Bosňáky nakonec donutili lépe vyzbrojené Srby k ústupu z města a boj vyhráli. Boje ale neustávaly, pouze se rozšířily na další území a počty mrtvých a raněných se zvyšovaly. Válka byla extrémně nepřehledná, jelikož jednotlivé strany mezi sebou uzavíraly tajné lokální dohody o spolupráci. Celková nepřehlednost situace negativně ovlivnila možnou vnější intervenci i poskytování pomoci civilním obětem války. (Šmíd, Vaďura, 2007, s. 95)

V druhé polovině roku 1992 větší část území měli pod kontrolou bosenští Srbové pod vedením Radovana Karadžiče usilující o vytvoření etnicky jednotných území. Odpovědí bosenských jednotek byl útok na srbské vesnice v lednu 1993. Ve stejném období došlo i k vyhlášení bezpečných zón Radou bezpečnosti – ty zahrnovaly nejprve Srebrenici a později i Sarajevo, Tuzle, Bihač, Goražd a Žepu. Spojenectví Chorvatů a Bosňáků se rozpadlo v roce 1993, jelikož Chorvaté se dožadovali, aby bosenská armáda opustila jimi nárokané území. Toto bosenská armáda odmítla, což mělo za následek obklíčení města Mostar bosenskými Chorvaty. Na oplátku začala bosenská armáda provádět etnické čistky v muslimských městech v Chorvatsku. Rozpad spojenectví využili Srbové a uzavřeli dohodu o spolupráci s Chorvaty. Dohoda zahrnovala i návrh na vytvoření srbsko-chorvatské konfederace, ten ovšem žádná z ostatních stran nepodpořila. (Hladký, 1996, s. 156-160) Důležitou událostí v rámci konfliktu byl boj u Bihače, kde se poprvé za celou válku proti sobě postavili Muslimové proti Muslimům. Po tomto boji se zde uskutečnil i tzv. bošnjački sabor, kde se muslimští představitelé domluvili na změně označení z Muslimů (které bylo vnímáno spíše negativně) na Bosňáky. Okamžitou reakcí Srbů i Chorvatů bylo odmítnutí tohoto označení. Podle jejich názoru by toto označení mohlo vést k mylné představě, že se jedná o hlavní národ v Bosně a Hercegovině. Označení se ale velmi rychle dostalo do zahraničních médií, kde bylo prezentováno jako většinově

přijímané a často jím označovala všechny obyvatele Bosny a Hercegoviny. Spory mezi velkým množstvím stran přinášely i paradoxní situace. Srbové a Chorvaté, kteří proti sobě bojovali na území Chorvatska, byli na území Bosny a Hercegoviny spojenci proti Bosňákům. (Hladký, 1996, s. 218)

Zlomovým okamžikem války byl útok na tržiště v Markale v Sarajevu dne 5. února 1994, který si vyžádal 68 mrtvých a 200 zraněných v už tak zbídačeném obléhaném městě. Síla a brutalita útoku vedla až k výzvě generálního tajemníka OSN, ve které bylo bosenským Srbům dáno ultimátum. Ultimátum zahrnovalo stažení veškerých jednotek minimálně 20 kilometrů od Sarajeva pod hrozbou provedení leteckého útoku. To vyvolalo ostrou reakci Ruska a Řecka, které proti tomuto ultimátu protestovali. Rusko ale využilo svého vlivu a dohodou docílilo stažení srbských jednotek z okolí Sarajeva. Po útoku na tržiště a vyslání jednotek chorvatské armády na pomoc bosenským Chorvatům se v lednu 1994 do války začali výrazně zapojovat i Američané. Jejich hlavním cílem bylo rychlé ukončení bojů za pomoci dohody s Chorvatskem. Návrh obsahoval odpuštění mezinárodních sankcí, podporu státu při zachování jeho nezávislosti a příslibení pomoci při jeho obnově. Výměnou mělo být okamžité ukončení všech bojů. Chorvatsko návrh přijalo a 1. března 1994 byla uzavřena tzv. Washingtonská dohoda mezi bosenskými Chorvaty a Bosňáky o vytvoření Federace Bosny a Hercegoviny. V červenci 1994 byl předložen mírový plán, jehož součástí bylo i územní rozdělení v poměru 49 % pro bosenské Srby a 51 % pro boseňsko-srbskou federaci. Ačkoliv plán přijat nebyl, strany se dohodly na dočasném příměří. (Glenny, 2003. s. 497-499)

Příměří vydrželo pouze krátce, do 11. července 1995, kdy srbské jednotky zahájily útok na Srebrenici a později na Žepu. Tento útok se zapsal do historie jako jeden z nejhorších masakrů celé války, mezinárodním společenstvím byl označen za genocidu. Během etnické čistky bylo pouze v Srebrenici zavražděno 8 000 muslimských mužů a chlapců, dalších 35 000 civilistů muselo oblast nuceně opustit. Tímto útokem se potvrdilo naprosté selhání jednotek UNPROFOR, které měly oběma městům zaručovat ochranu jako bezpečným zónám. Masakr v Srebrenici dal také záminku chorvatské armádě k zahájení tzv. „operace Bouře“. Cílem operace bylo obsazení srbského území a vyhnání srbského obyvatelstva. Důsledkem bylo 90 000 uprchlíků a stovky zavražděných Srbů. Situace eskalovala a ztráty na životech byly obrovské, což vedlo až k leteckému útoku jednotek NATO 30. srpna 1995. Nátlak mezinárodního společenství v čele s USA a hrozba dalších leteckých útoků nakonec přinutila válčící strany uzavřít příměří. Oficiálním ukončením války bylo podepsání Daytonské dohody 21. listopadu 1995 v New Yorku. (UNPROFOR, [online])

2.4 Následky konfliktu

Centrum pro výzkum a dokumentaci v Sarajevu uvádí, že během konfliktu bylo zavražděno 102 000 lidí. Největší část obětí, až 70 %, tvořili Bosňáci (Muslimové), 25 % Srbové a 5 % Chorvati. (Hladký, 1996, s. 192) Válka zasáhla většinu bosenských měst a byly zničeny tisíce kulturních památek v zemi. UNHCR uvádí, že v důsledku války uprchlo ze země kolem 1,2 milionu lidí, zejména do zemí bývalé Jugoslávie a západní Evropy, dalších 1,3 milionu bylo vnitřně vysídleno. Podle odhadů válka postihla téměř 60 % populace z celkových 4,38 milionu obyvatel. (UNHCR, 2000) Další odhady mluví až o 300 000 obětí, z nichž velká část nikdy nebyla nalezena. Velkou zásluhu na tom má i existence tzv. internačních táborů, které existovaly na všech stranách konfliktu. Mezi nejznámější tábory patřily Omarska, Keraterm, Ljubica nebo Luka. (Lovrenović, 2000, s. 185-186)

Již v roce 1992 existovalo na území Bosny a Hercegoviny kolem 100 menších či větších táborů. Často se jednalo o sklady, továrny nebo stodoly, kde byli lidé zadržováni v děsivých podmínkách. V táborech bylo běžné náhodné vraždění, fyzické násilí, mučení, znásilňování, nedostatek jídla i vody a špatná nebo žádná hygiena. Vzhledem k obrovskému množství těchto táborů není možné zjistit, kolik lidí v nich bylo zadržováno, a kolik z nich zemřelo. Ze zdrojů zahraničních novinářů vyplývá, že se mohlo jedna o 100 000 lidí i více. (Hladký, 1996, s. 153) Masové hroby těchto obětí jsou nacházeny dodnes. Velká část nalezených ostatků stále ještě nebyla identifikována.

Velká část uprchlíků se přesídlila do zemí nebo na území s převahou vlastní etnické skupiny (bosenští Srbové do Srbska atd.) nebo země původu. Azyl uprchlíkům poskytlo 100 různých zemí světa, mezi nimi se nejčastěji se jednalo o SRJ (Svazová republika Jugoslávie), Chorvatsko, Rakousko, Německo, Turecko, Itálii, Švédsko a USA. Značný počet uprchlíků tvořili vnitřně vysídlení, kteří se v důsledku bojů přesunuli do jiných oblastí Bosny a Hercegoviny. Dle statistik z roku 2005 se 1 007 156 osob (441 160 z cizích zemí a 565 996 vnitřně vysídlených) vrátilo do země původu (Bosny a Hercegoviny). (Prčina, 2006) Migrace a velký počet obětí války ale nebyly jediné následky konfliktu, se kterými se Bosna a Hercegovina a její obyvatelé museli vypořádat. Boje způsobily obrovské materiální škody, byla nutná rekonstrukce celé infrastruktury, postavení nových obytných domů pro přeživší i vracející se uprchlíky. Největší škody ale válka způsobila v psychice místních lidí. Bylo nezbytné potrestat válečné zločince, poskytnout pomoc obětem sexuálního a fyzického násilí, sociálně zabezpečit válkou vyčerpané obyvatele, obnovit

místní správu a samosprávu a znovu nastartovat místní hospodářství. Ekonomická a hospodářská obnova země však nikdy nemůže zcela zacelit rány, které válka napáchala. Neskutečná krutost, násilí a nenávisť, které válku provázeli, se nenávratně vryla do paměti země i jejích obyvatel. (Waisová, 2008, s. 24-39)

2.5 Reakce mezinárodního společenství

V předchozích kapitolách jsem se podrobně zabývala průběhem a následky války v Bosně a Hercegovině, proto již není nutné podrobně popisovat kroky jednotlivých států a organizací v rámci konfliktu. Následující část je tedy spíše shrnutím základních faktů z hlediska zapojených aktérů.

Konflikt v Bosně a Hercegovině vyvolal v rámci mezinárodního společenství velkou pozornost, a to především u některých členů Rady bezpečnosti (USA, Británie, Francie, Ruska a Německa). Nejangažovanějšími aktéry zde byly západní státy, které se pomoci formou diplomatických intervencí, později i vojenských intervencí (peacekeepingových operací). V rámci vojenských operací se jednalo o akce se schválením NATO, jež byly prováděny americkými ozbrojenými silami (IFOR, SFOR).³ Hlavním motivem těchto akcí bylo primárně ukončení konfliktu a zamezení následné uprchlické vlně. (Fňukal, Šrubař, Toušek, 2007, s. 14)

Na rozdíl od vojenských intervencí a diplomatických jednání, kdy hlavní odpovědnost převzalo USA, byla odpovědnost za zvládnutí přívalu uprchlíků na straně evropských západních států. Obrovská vlna uprchlíků z válečných států vyvolala nutnost změny migrační politiky. Cílem bylo nejen zabezpečení vhodných podmínek v přijímacích zemích, ale především směřování k co možná nejrychlejší repatriaci tehdejších uprchlíků. Vývoj migrační politiky v této době můžeme rozdělit do dvou fází. První probíhala mezi lety 1991–1993, kdy země hromadně přijímaly vlnu příchozích uprchlíků a ve většině případů jim byl udělován status dočasné ochrany. V průběhu roku 1993 ale bylo již jasné, že množství uprchlíků bude v důsledku eskalace konfliktu i nadále stoupat. Reakcí byla zásadní změna migrační politiky většiny západních zemí. Na rozdíl od předchozího období otevřenosti se státy rozhodly k uzavření svých hranic a zavedení vízové povinnosti pro celou oblast Jugoslávie (včetně tehdy již bývalých států Jugoslávie). Uprchlíci měli být zajištěni v bezpečných zónách geografické oblasti konfliktu nebo přerozdělováni do jednotlivých zemí. Nová strategie západních zemí znamenala přesměrování uprchlické vlny

---

³ Podrobněji v kapitole 3.2.1. Válka v Bosně a Hercegovině

směrem do zemí bývalé Jugoslávie a Albánie. Údaje uvádějí, že země mimo Jugoslávii přijaly kolem 33 % chorvatských uprchlíků a 30 % bosenských uprchlíků, v případě kosovského konfliktu se jednalo pouze o 1/8 celkového počtu kosovských uprchlíků. (Fňukal, Šrubař, Toušek, 2007, s. 8-11)

3 Reakce České republiky na válku v bývalé Jugoslávii

Historie spolupráce České republiky (Československa) a států bývalé Jugoslávie má dlouholetou tradici, zejména v dobách Rakouska-Uherska. Vztahy mezi těmito státy se posílily především v době nástupu socialismu. Ačkoliv v 50. letech se následkem konfliktu mezi Titem a Stalinem vztahy zhoršily, i přesto v této době poskytovalo Československo azyl zejména politickým uprchlíkům a již v 60. letech začíná vznikat velké množství jugoslávských podniků na území Československa. V souvislosti se vznikem podniků přicházejí do Československa také dělníci z Jugoslávie, a to na základě mezinárodní dohody o spolupráci mezi těmito státy. Po roce 1989 se tyto vztahy uvolnily, ale vypuknutí občanské války vedlo k jejich opětovnému navázání. (Otčenášek, 2003, s. 23)

Následující kapitola se proto bude věnovat přímé reakci České republiky, konkrétně vlády a státních úřadů, na válečný konflikt v bývalé Jugoslávii. S ohledem na cíl této práce budou zdůrazněny aktivity vztahující se přímo k Bosně a Hercegovině a jejím obyvatelům.

3.1 Reakce České republiky na válečný konflikt v Bosně a Hercegovině

Vznikající Česká republika v reakci na probíhající konflikt nabídla pomoc uprchlíkům z válečného území v podobě ubytování, zdravotní péče a finanční podpory. Dne 16. srpna 1995 vláda schválila usnesení č. 579 o poskytnutí dočasného útočiště občanům Republiky Bosna a Hercegovina, toto ustanovení nahrazovalo předchozí ustanovení o poskytnutí dočasného útočiště z roku 1992 a 1994. Na rozdíl od předchozích ustanovení se ale toto zaměřovalo pouze na občany Republiky Bosna a Hercegovina, nikoliv všech občanů bývalé Jugoslávie (viz dále). Nejdříve se tato pomoc vztahovala pouze na nezletilé osoby a jejich doprovod, později zahrnovala i ostatní věkové skupiny. Nově vzniklý Odbor pro uprchlíky a integraci cizinců (OUIC) pod Ministerstvem vnitra zajišťoval pomoc a přepravu ohroženým osobám. Součástí pomoci byla také mohutná humanitární pomoc a později pomoc při obnově obydlí a infrastruktury, zejména se jednalo o stavby nemocnic a jiných zdravotnických zařízení. (Humanitární a rozvojová spolupráce, Projekty zahraniční a rozvojové spolupráce Bosna a Hercegovina 1996–1998, 2012 [online])

Jedním z projektů České republiky probíhající ještě během konfliktu byl program MEDEVAC, při němž bylo evakuováno 17 pacientů (většina dětí do 7 let) z Bosny a Hercegoviny do České republiky. Důvodem byl jejich špatný zdravotní stav a nedostatečné vybavení místních zdravotnických zařízení. Ve většině případů se jednalo o vážné stavy vyžadující operativní zákrok. (Program MEDEVAC) Mezi lety 1994–1996 také čeští lékaři zorganizovali akci „Chirurgové pro Sarajevo“. Patnáct českých lékařů se po dobu dvou let v 12týdenních intervalech střídalo v nemocnicích v Sarajevu a Mostaru. (Hladký, 2005, s. 17) Podobných malých či větších programů se uskutečnilo mnoho, ať už organizovaných vládou, občanskými sdruženími, charitou nebo skupinkami dobrovolníků nejrůznějších profesí. Uvádět jejich podrobný seznam ale není cílem této práce, proto jsem zde vybrala jen několik z nich jako příklad. Největší akce související s pomocí Bosně a Hercegovině budou uvedeny u konkrétních organizací, které se na jejich přípravě a organizaci podílely.

3.2 Migrace

Válka měla za následek více než 2,1 milionu uprchlíků, kteří se snažili dostat pryč z válečné zóny. Největší část uprchlíků tvořili uprchlíci z Bosny a Hercegoviny, Srbové a Chorvaté. Vznikající Česká republika byla jednou ze zemí, která tyto válečné uprchlíky přijímala. Během roku 1992 byl status dočasného útočiště udělen 4 500 uprchlíkům z Bosny a Hercegoviny. Dále podle statistik bylo v roce 1996 přijato 787 uprchlíků z Bosny a Hercegoviny a v roce 1999 dalších 1 055 uprchlíků z bývalé Jugoslávie. Celkový počet a procenta jednotlivých národností je vzhledem k nedostatku dat velmi těžké konkrétně určit. Existující data ve většině případů uvádějí jako národnost Jugoslávie nebo ostatní. (Tesař, 2001, s. 61-63)

V roce 1992 v rámci projektu Dětská ambasáda, bylo do České republiky přijato 350 matek s dětmi. Většinu tvořili Bosňáci, kteří odjeli z obklíčeného Sarajeva posledním konvojem v listopadu 1992. Část nově příchozích tvořili lidé s psychickými traumaty z války a bývalí vězňové z koncentračních táborů. Těmto lidem byla poskytnuta okamžitá lékařská pomoc. (Tesař, 2001, s. 68-71)

UNHCR ve svých statistikách uvádí, že Česká republika (před rokem 1993 Česká a Slovenská Federativní Republika) mezi lety 1999–2000 přijala 8 500 uprchlíků z Jugoslávie (zahrnuje i státy bývalé Jugoslávie). Hlavní příčinou migrace byla kromě války také ekonomická situace nově vznikajících států v důsledku rozpadu Jugoslávie. (UNHCR [online])

Obečně bylo mezi lety 1990–2001 zaregistrováno také nejvíce žádostí o udělení mezinárodní ochrany v historii České republiky. Nejvíce žádostí bylo odsouhlaseno v roce 1993, kdy byla žádost kladně vyřízena 14 lidem, a v roce 1997, kdy se jednalo o 16 osob. Z tohoto počtu devět osob získalo státní občanství České republiky v roce 2010. Tyto statistiky nezahrnují osoby s uděleným statutem dočasného útočiště a jedná se pouze o doplňující informace. (MV, Odbor migrační a azylové politiky [online]) Podle nejnovějších statistik je v České republice evidováno celkem 2 375 osob z Bosny a Hercegoviny (občanství). Data jsou uvedena na základě statistik Českého statistického úřadu ze dne 31. 12. 2018. (Cizinci v České republice, Český statistický úřad [online])

3.3 Migrační politika

Důsledkem zvýšené migrace byla také nutnost úpravy migrační politiky státu. Právě tato nově vzniklá legislativa tvořila jednu z nejdůležitějších součástí pomoci České republiky. Cílem této kapitoly je proto vyzdvihnout nejdůležitější právní předpisy migrační politiky vzniklé v období, kterému se práce věnuje (během a po válce v Jugoslávii), a především právní předpisy bezprostředně související s pomocí uprchlíkům z Bosny a Hercegoviny.

Charakteristikou 90. let v České republice byla změna v dosavadním politickém, ekonomickém i společenském systému. Sametová revoluce a pád komunismu způsobili prolomení migrační izolace země a bylo nutné nově nastavit migrační politiku. Z původně zdrojové země se postupem času stala země tranzitní a brzy i cílová země pro migranty a uprchlíky. Bylo nutné začít budovat síť institucí zabývajících se mezinárodní migrací. Tvorba legislativy se nesla v duchu upřednostnění „rychlosti před propracovaností“. (Drbohlav a kol., 2010, s. 71-73)

První z mnoha zákonů upravujících migrační politiku nového státu (tehdejší federace) byl zákon 498/1990 Sb. o uprchlících, který obsahoval základní vymezení statusu uprchlíka, jeho práva a povinnosti. Přelomovým bodem bylo přijetí zákona č. 123/1992 Sb. o pobytu cizinců, jehož součástí bylo vymezení jednotlivých druhů pobytu cizinců na území státu. Ten nahradil původní zákon o pobytu cizinců z roku 1965. Spolu s ním vznikly i instituce regulující pobyt a pohyb cizinců i zvláštních skupin cizinců, zahrnující žadatele o azyl a uprchlíky. (Baršová a Barša, 2005, s. 35-37) Snahy o koncepční uchopení uprchlické problematiky vedly v prosinci 1991 k přijetí základních principů zaměřených na integraci uprchlíků. Pro integraci uprchlíků byl pak v roce 1994 vytvořen program „Státní

asistenční program pro integraci“. Součástí programu byla nabídka nájemního bydlení, sociální a pracovní poradenství a bezplatné kurzy českého jazyka. (Drbohlav a kol., 2010, s. 74)

Přímou reakcí vlády na vypuknutí bosenského konfliktu a následující uprchlické vlny bylo schválení usnesení č. 527 ze dne 26. srpna 1992 o zabezpečení humanitární pomoci dětem z území bývalé Jugoslávie. To se vztahovalo pouze na nezletilé děti a jejich doprovod. (Usnesení č. 527) Později bylo přijato ustanovení o poskytování dočasného útočiště občanům z bývalé Socialistické federativní republiky Jugoslávie a od 1. ledna 1994 občanům Bosny a Hercegoviny. Uprchlíci se statutem dočasné ochrany byli rozděleni do 25 humanitárních středisek na území České republiky, odděleně od žadatelů o azyl. (Daniel, 2013, s. 63-65) Hlavním cílem zde bylo co nejrychlejší zajištění tisíce uprchlíků v kritické situaci. Samotný název dokumentu odkazoval k předpokladu, že se jedná pouze o „přechodnou“ situaci a po ukončení konfliktu se uprchlíci vrátí zpět do země původu. Institut statusu dočasného útočiště fungoval až do září 1997. Vláda poté podporovala programy a projekty s cílem repatriace těchto uprchlíků zpět do Bosny a Hercegoviny. (Tesař, 2001, s. 61-73)

Hlavním organizátorem realizovaných projektů byl Odbor pro uprchlíky a integraci cizinců (OUIIC), nově založený pod Ministerstvem vnitra. Mezi lety 1996–1998 bylo součástí programu zahraniční rozvojové spolupráce České republiky 29 projektů, které byly soustředěny v oblasti Unsko-sanského kantonu ve městech Maglaj a Tešanj. Projekty se uskutečnily prostřednictvím českých nevládních organizací, Nadace Člověk v tísni a Občanského sdružení ADRA, podle zákona 199/1994 Sb. o zadávání veřejných zakázek. (Włodarczyk, 2013, s. 30)

Významným krokem v rámci migrační politiky bylo také přijetí zákona č. 325/1999 o azylu v roce 2000. Ten upravil a zčásti nahradil zákon č. 283/1991 o Policii České republiky. Pro samotné migranty, kteří již na území pobývali, znamenala velký posun také novela zákona č. 326/1999 o pobytu cizinců na území České republiky. Novela umožnila podat žádost o trvalý pobyt již po 10 letech pobývání na území České republiky. (Zogata-Kusz, 2020, s. 174)

4 Organizace pomoci

Cílem této práce je zjistit, jak probíhala organizace české humanitární pomoci obyvatelům Bosny a Hercegoviny. Jak jsem již uvedla, hlavními poskytovateli humanitární pomoci, kromě státu, byly nově vznikající organizace pomoci. Kapitola se proto bude zabývat českými humanitárními organizacemi, které poskytovaly humanitární pomoc obyvatelům Bosny a Hercegoviny během a po skončení válečného konfliktu v bývalé Jugoslávii. Mezi nejvýznamnější patří nevládní nezisková organizace Člověk v tísni, občanské sdružení ADRA a Charita České republiky. V případě těchto organizací bude uveden i přehled jejích činností, přímo se týkající poskytování humanitární pomoci obyvatelům Bosny a Hercegoviny. U ostatních organizací bude zdůrazněna pouze jejich hlavní činnost a zaměření v rámci pomoci.

4.1 Člověk v tísni

Nadace Lidových novin, předchůdce organizace Člověk v tísni, vznikla na začátku roku 1992 za pomoci České televize a členů týmu Epicentrum. Organizace se začala formovat v kruhu válečných zpravodajů a novinářů, cestovatelů a studentů, kterým již nestačilo přivážet ze zahraničních cest pouze informace o probíhajících konfliktech a životních podmínkách místních, proto začali do postižených oblastí dovážet pomoc. Prvními impulzy byla zemětřesení v Arménii 1988 a válečný konflikt v Náhorním Karabachu 1988–1994. Zakladateli jsou Šimon Pánek, v současné době ředitel organizace, a Jaromír Štětina, tehdejší novinář Lidových novin. Na vzniku a vývoji organizace se ale podílely i další osobnosti tehdejší doby, například aktivista za lidská práva Igor Blaževič a Jan Kamenický, finanční ředitel společnosti Česká televize. (Člověk v tísni, O nás [online]) V době založení bylo většině ze zakladatelů kolem 20 let a hlavní charakteristikou bylo nadšení a touha pomáhat. To se ani po téměř třiceti letech nezměnilo, ale ze skupinky nadšenců vznikla jedna z největších profesionálních humanitárních organizací v České republice. V současné době má organizace přes 300 zaměstnanců, působících ve více než dvaceti zemích světa, s ročním rozpočtem 500 milionů korun. (Balážová, 2012)

Hlavními zásadami organizace jsou lidská práva, spravedlnost, rovnost a solidarita. Cílem je vytvořit otevřenou, informovanou, angažovanou a odpovědnou společnost. Mezi hlavní aktivity patří humanitární pomoc a rozvojová spolupráce, činnosti pro podporu lidských práv, programy sociální integrace a vzdělávací a informační programy.

Název Člověk v tísní získala nadace v roce 1994 a od roku 1999 se jedná o obecně prospěšnou společnost. (Člověk v tísní, O nás [online])

Vypuknutí válečného konfliktu v Bosně a Hercegovině v roce 1992 dalo nadaci podnět k zahájení největší humanitární operace z postkomunistických zemí na pomoc obyvatelům Bosny a Hercegoviny. Pouze mezi březnem a listopadem 1993 vyslala nadace 32 kamionů a dvě letecké zásilky s desítkami tun humanitární pomoci do válkou zasaženého Sarajeva. Obsahem zásilek byly nejen potraviny a hygienické potřeby, ale také léky a zdravotnický materiál. Členové Epicentra absolvovali 13 cest do obléhaného Sarajeva a 2 do uprchlických táborů v Chorvatsku. O rok později se Člověk v tísní stal oficiálním partnerem UNICEF pro pomoc v bývalé Jugoslávii, jako první nezisková organizace z České republiky. Ve spolupráci s UNICEF nadace dodávala také doplňkovou výživu pro zranitelné skupiny (malé děti, kojící a těhotné ženy) a později i zdravotnické vybavení do nemocnic a jiných zdravotnických zařízení (do porodnice v Tulze putovala dodávka 6 inkubátorů v dubnu 1994). Dodávky humanitární pomoci probíhaly po celou dobu konfliktu i po jeho skončení. (Nadace při České televizi Člověk v tísní, Zpráva o činnosti 1995)

Organizace konvojů pomoci tvořila ale pouze část činnosti nadace v souvislosti s pomocí obyvatelům Bosny a Hercegoviny. Mezi nejvýznamnější akce nadace patřily:

- Vyslání prvního kamionu s pomocí 8. února 1993 ve spolupráci s Českou katolickou charitou.
- „Týden pomoci pro Bosnu a Hercegovinu“ – ten probíhal od 22. do 28. února 1993 ve spolupráci s Českým helsinským výborem a hlavním organizátorem byl Igor Blazevič. Do akce se zapojilo asi 40 divadel, 20 výstavních sálů i většina českých masmédií. Výsledkem bylo mimo jiné velké množství materiálních a finančních darů.
- V září 1993 vznikla akce „Knihy pro Bosnu“ s cílem podpořit kulturní život lidí v Sarajevu po vypálení sarajevské knihovny.
- Největší akcí byla charitativní sbírka „SOS Sarajevo“ (později „SOS Bosna“) zorganizovaná v listopadu 1993, do které se zapojilo 35 časopisů a novin a 25 rozhlasových stanic. Výsledkem bylo neuvěřitelných 250 000 dárců a celková částka 30 milionů korun. Součástí sbírky byly i veřejné výstavy artefaktů dovezených z války.

- „Sarajevské čekání na Godota“ – festival, který probíhal od 20. do 23. ledna 1995. Partnerem akce byl Open Society Fund spolu s Českou televizí a Palácem kultury. Přehlídku televizních a filmových dokumentů o válce v Bosně a Hercegovině a o porušování lidských práv ve světě uspořádala Nadace a Open Society Fund za podpory České televize a Paláce kultury ve dnech 20.- 23. ledna 1995. Během tří dnů se akce zúčastnilo téměř tisíc diváků. Festivalu se zúčastnila i zahraniční média: ZDF, ORF, MTV, BBC, polská TV, Arté a ZERO film. (Nadace při České televizi Člověk v tísni, Zpráva o činnosti 1995)

Jednoznačně největší zorganizovanou akcí byl „Měsíc Bosny a Hercegoviny“, který se uskutečnil v září a říjnu 1995. Zaštitu nad touto akcí měl tehdejší prezident České republiky Václav Havel, prezident Bosny a Hercegoviny Alija Izetbegovič a generální tajemník Rady Evropy Daniel Tarschys. Akce měla za cíl zvýšit celkové povědomí o Bosně a Hercegovině – nikoliv jako o zemi strachu, nenávisti a utrpení, ale jako o zemi se svými zkušenostmi a bohatou kulturou. Do projektu se zapojilo Ministerstvo kultury ČR a BaH, Rada Evropy a UNESCO. Finanční podporu poskytlo hlavní město Praha, Open Society Fund, Nadace pro rozvoj občanské společnosti a další sponzoři. Akce probíhala nejen v Praze, ale i v dalších 40 českých a moravských městech. Součástí „Měsíce“ bylo třináct výtvarných a deset fotografických výstav, pětadvacet koncertů, filmový festival, odborné semináře, výstava knih a publikací a v neposlední řadě množství besed s bosenskými umělci a intelektuály. Současně probíhala i výstava českých novinářů a fotografů mapující vývoj bosenského konfliktu. (Nadace při České televizi Člověk v tísni, Zpráva o činnosti 1995)

Organizace také poskytovala podporu uprchlíkům z BaH žijícím v České republice, formou předplatného evropského vydání sarajevských novin *Oslobodjenje* do humanitárních středisek, a bezplatnou přepravu dopisů a balíčků léků rodinám a přátelům do Bosny a Hercegoviny a zpět. (Nadace při České televizi Člověk v tísni, Zpráva o činnosti 1995)

4.2 ADRA

ADRA (Adventist Development and Relief Agency) je globální nevládní humanitární organizace poskytující pomoc lidem v nouzi bez rozdílu rasy, pohlaví, náboženského vyznání či politické příslušnosti. Cílem je, aby tito lidé byli schopni převzít

kontrolu nad svými vlastními životy a mohli co nejlépe využívat ty zdroje, které mají k dispozici. Nadace vznikla v roce 1956 v USA, původně se zaměřovala na poskytování materiální a potravinové pomoci do zemí postižených válkou nebo přírodní katastrofou. (Nadace ADRA, Historie [online])

V České republice byla založena 29. května 1992, původně jako Nadace ADRA, registrována pod jménem Adventistická agentura pro pomoc a rozvoj. O dva roky později se mění na občanské sdružení. V současné době je ADRA ČR jednou z poboček v rámci mezinárodní sítě organizací (ADRA), která poskytuje pomoc ve více než 130 zemích světa. (ADRA, O nás [online])

Organizace svou činnost zahájila v roce 1992, kdy uspořádala první finanční a humanitární sbírku určenou na pomoc obyvatelům válkou zasaženého Chorvatska. V roce 1993 pak začíná vozit pomoc přímo do Bosny a Hercegoviny formou balíčků a humanitárních zásilek. Během roku 1993 doručila do obklíčeného Sarajeva 260 000 balíčků a dopisů od uprchlíků z České republiky. Ti byli přijati na základě institutu dočasného útočiště. Balíčky a dopisy byly adresované jejich příbuzným a známým v Sarajevu a distribuce byla organizována ve spolupráci se sarajevskou pobočkou ADRY. Válka způsobila úplné odříznutí obyvatel Sarajeva od okolního světa, dovážené balíčky a dopisy tak byly často jediným spojením s rodinou a známými. (Archiv ADRA)

Humanitární pomoc pokračovala i v roce 1994, kdy byly humanitární konvoje často terčem ostřelovačů válčících stran. Cestou do Sarajeva je humanitární konvoj 7 kamionů, vezoucí pomoc v hodnotě 5,5 milionu korun, zasažen a jeden z řidičů je postřelen do nohy. Konvoj vedl tehdejší ředitel ADRY Rudolf Reitz. V následujícím roce 1995 je vypraveno dalších 12 humanitárních konvojů směřujících do válečné Bosny a Hercegoviny a ostatních států SRJ. V tomto roce se konvojů často účastní i novináři a zástupci MV ČR. (Archiv ADRA)

Daytonská dohoda podepsaná 14. prosince 1995 sice válečný konflikt ukončila, ale pomoc stále vyžadovaly statisíce lidí, které válka zasáhla. V roce 1996 proto ADRA zorganizovala akci „Pastelky pro Sarajevo“, během které vznikla výstava obrázků sarajevských dětí, která postupně putovala do deseti evropských měst. V létě téhož roku byla také zahájena pomoc do města Tešanj a přilehlého uprchlického tábora. Pomoc je distribuována formou potravinových balíčků, drogistického zboží, zdravotnického a stavebního materiálu, nábytku a zařízení do místních škol. (ADRA, Historie [online])

V následujících letech se ADRA zaměřuje na projekty v souvislosti s poválečnou obnovou a repatriací válečných uprchlíků. Většina z pomoci směřuje do oblasti města

Tešanj, kde se organizace podílí na stavbě nových domů a rekonstrukci místní infrastruktury, včetně tamější nemocnice. Zároveň distribuuje balíčky novorozencům a dětem ze sociálně slabších rodin. (Archiv ADRA)

Mezi lety 1996–1998 zde ADRA realizuje osm velkých rozvojových projektů. Prvním z nich je založení zařízení pro uprchlíky ve městě Tešanj v roce 1997. Projekt zahrnoval komplexní provoz uprchlického zařízení, včetně zajištění potřebných potravin, hygienických pomůcek, základní zdravotní péče, léků a otopu v zimním období.

Dalším projektem bylo v tomtéž roce poskytnutí pomoci sociálně ohroženým a repatriovaným osobám. Celkem se jednalo o 650 sociálně slabých osob v Tešanji (včetně 72 repatriantů), kterým byly poskytnuty potraviny, hygienické potřeby a nábytek. Velkým úspěchem organizace byla také přestavba nemocnice ve městě Tešanj. Během projektu se povedlo vybudovat dva plně funkční chirurgické sály. V té době se jednalo o jediné zdravotnické zařízení s funkční klimatizací v celé oblasti. Na projektu se aktivně podílelo město Tešanj i jeho obyvatelé.

Součástí práce organizace byla i obnova obydlí pro repatriované osoby, konkrétně se jednalo obci Rosulje – Obština Tešanj. V průběhu roku 1997 zde bylo vybudováno deset rodinných domů, včetně inženýrských sítí, pro deset bosenských rodin, včetně čtyř repatriovaných. Obnova obydlí pro repatriované osoby pokračovala i přímo ve městě Tešanj. Celkem se zde podařilo vybudovat 23 bytových jednotek. Na rozdíl od předchozího projektu byly ale tyto domy určeny výhradně repatriantům z České republiky.

Obnova obydlí ale nebyla jedinou formou pomoci oblastem repatriace. Vzhledem ke špatné ekonomické situaci ADRA i nadále v oblasti distribuovala humanitární pomoc v podobě potravin a hygienických potřeb. Součástí pomoci bylo také poskytování sociálně právních služeb repatriantům z České republiky. Během roku 1998 byla dokončena dostavba a rekonstrukce nemocnice v Tešanji a současně se podařilo sehnat i potřebné chirurgické vybavení pro vybudované sály. (Archiv ADRA)

Humanitární pomoc do Bosny a Hercegoviny pokračovala i v roce 2000, stejně jako výstavba nových domů pro místní rodiny. V roce 2003 ADRA zahájila projekt „Adopce v balíčku“, který se zaměřuje na adresnou pomoc dětem ze sociálně slabých rodin v městě Tešanj. Projekt probíhá formou zasílání balíčků, dvakrát ročně (zimní a letní), obsahujících základní materiální potřeby, zejména pak oblečení. (Historie ADRA [online])

4.3 Charita Česká republika

Vznik Charity na českém území se datuje kolem první světové války a rozpadu Rakouska-Uherska v první polovině dvacátého století. Na českém území působila během obou světových válek i v době československé první republiky. Rok 1948 a nástup komunistického systému znamenal útlum její činnosti. Obnovení a také začátek profesionalizace nastalo až v listopadu 1989. Z původně dobrovolnického sdružení se postupem času vyvinula profesionální organizace s 8 000 zaměstnanci v 309 místních a 10 diecézních Charit zahrnujících České katolické charity i Řeckokatolické charity. (Charita Česká republika, Historie [online])

První zkušenosti s pomocí do zahraničí získala česká Charita již v roce 1988, kdy byl založen první Výbor křesťanské pomoci v souvislosti se zemětřesením v Arménii. Další pomoc do zahraničí, díky organizačním změnám v rámci charity, byla vyslána až v roce 1991 do Rumunska. Doposud největší humanitární pomoc v historii Charity však vyvolalo až vypuknutí války v Jugoslávii v roce 1991. Čeští a moravští biskupové již v září 1991 vyzývali k pomoci strádajícím. Hlavní část pomoci se zaměřovala na pomoc dětem v Bosně a Hercegovině, poskytnutí lékařské péče pro zraněné a pomoc uprchlíkům. Na rozdíl od ostatních organizací mohla Charita čerpat ze zkušeností a podpory sítě charitativních organizací, obzvláště z Německa a Rakouska. Humanitární pomoc Charity během války v Jugoslávii směřovala převážně do uprchlických táborů na území Chorvatska. Většinu obyvatel táborů tvořili uprchlíci z Bosny a Hercegoviny, jednalo se především o Bosňáky (muslimy), ale i bosenské Chorvaty či Srby. (Výroční zpráva ACHO, 1992)

V následujících odstavcích bude popsána činnost Charity v souvislosti s pomocí obětem konfliktu v Jugoslávii po jednotlivých letech. Uváděné informace jsou získané z ročenek Arcidiecézní charity Olomouc vydaných mezi lety 1992–1997.

V roce 1992 zorganizovala Česká Charita výstavu „SOS Osijek“ – Pomozte dětem, na které byly vystavovány fotografie zachycující válkou poničené Chorvatsko. Cílem bylo získat finance pro středisko uprchlíků u města Osijek ležící nedaleko hranice se Slavonií a Baranjí. Ve stejném roce Biskup Graubner uspořádal sbírku pro Jugoslávii pod záštitou výzvy Pomoc Bosně a Hercegovině, během které bylo vybráno přes 400 000 korun, a dalších 60 000 bylo získáno z kasiček umístěných v kostelích po celé Olomouci. Celkem bylo vysláno 19 kamionů s pomocí. Pomoc tvořily především potraviny, oblečení, obuv, kojenecké potřeby, přikrývky, spací pytle a uhlí. Kromě střediska Osijek kamiony směřovaly do Slavonského Brodu, Varaždiny a Banja Luky. (Výroční zpráva ACHO, 1993)

Rozšíření konfliktu do dalších oblastí Bosny a Hercegoviny znamenalo zvýšení počtu uprchlíků v uprchlických táborech v Chorvatsku, které nutně potřebovaly pomoc. Během roku 1993 vypravila Charita 12 vagónů pomoci v hodnotě 1,2 milionu korun. Pomoc obsahovala kromě potravin, oblečení (zejména zimního) a hygienických potřeb také matrace, nábytek, kamna, kočárky a dětské hračky. Hlavním cílem pomoci byl nově také Zábřeh (chorvatsky Zagreb). Ve spolupráci s Člověkem v tísní se podílela Charita na sbírce „SOS Sarajevo“ probíhající od listopadu 1993. (Výroční zpráva ACHO, 1994)

Arcidiecézní charita Olomouc vyhlásila v roce 1994 finanční sbírku „Týden modliteb za Bosnu a Hercegovinu“, díky které bylo vybráno téměř 900 000 korun. Na pomoc uprchlíkům bylo za rok 1994 vysláno celkem 14 vagónů s pomocí za více než 1,4 milionu korun. Stejně jako předchozí organizace, i pomoc Charity často doprovázeli novináři, v jejím případě se jednalo o redaktory z Hanáckých novin. (Výroční zpráva ACHO, 1995)

Ve spolupráci s občanským sdružením ADRA se ACHO v únoru 1996 podílela na projekt „Radost pro Sarajevské děti“. Pod vedením olomoucké výtvarnice Marty Lipusové sarajevské děti vytvořily figurky z dovezené keramické hlíny. Tyto výrobky a fotografie pořízené během jejich tvorby byly použity jako základ putovní výstavy ve 13 českých městech a švédském Göteborgu. (Vykydalová, 2014)

4.4 Ostatní organizace

Organizací, které se zapojily do pomoci obyvatelům Bosny a Hercegoviny, bylo mnohem více. V následujícím textu krátce představím dvě organizace, jež se nejvíce podílely na pomoci uprchlíkům z Bosny a Hercegoviny na území České republiky. Stejně jakožto v předchozí části uvedu u organizací nejdříve charakteristiku organizace a poté konkrétní činnosti vztahující se k pomoci obyvatelům Bosny a Hercegoviny mezi lety 1992–1996.

Organizace pro pomoc uprchlíkům (OPU)

Nevládní nezisková humanitární organizace OPU vznikla původně jako občanské sdružení již v roce 1991. Později v roce 2014 se stala spolkem, kterým je dodnes. Organizace se zabývá právním a sociálním poradenstvím pro cizince a žadatele o mezinárodní ochranu v České republice. Mimo to také organizuje vzdělávací programy

pro veřejnost s cílem podpořit integraci cizinců, zahraniční pomoc, provozuje terénní programy a Dům na půli cesty.

Během války v bývalé Jugoslávii uskutečnila několik projektů se zaměřením na pomoc lidem v humanitárních centrech. (Organizace pro pomoc uprchlíkům, [online]) Jednalo se o sociální poradenství, humanitární pomoc, vydávání časopisu MOSTOVI v srbochorvatském jazyce a poskytování stipendií pro studenty středních a vysokých škol. Mezi lety 1993–1997 otevřela 12 dílen ručních prací v humanitárních střediscích pro více než 120 tehdejších uprchlíků. Dále také organizovala rekvalifikační kurzy pro uprchlíky, projekt sloučení rodiny nezletilých bez doprovodu a pomoc při dobrovolné repatriaci do Bosny a Hercegoviny. I nadále se věnuje pomoci uprchlíkům z bývalé Jugoslávie. (Doporučení FoRS k programové zemi Bosna a Hercegovina na léta 2011–17 [online])

Český helsinský výbor

Helsinský výbor v České republice byl založen v listopadu 1988 (tehdy jako Československý helsinský výbor) jako následovník Charty 77 a Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných. Mezi jeho zakladatele patří profesor dr. Jiří Hájek, Václav Havel, Eva Kantůrková, Jiří Dienstbier nebo Libuše Šilhánková. Jeho hlavním cílem je obhajoba přirozených lidských práv a svobod. Mezi hlavní činnosti Českého helsinského výboru patří monitoring a analytická činnost (zákonů, právní a sociální praxe), právní a sociální poradenství, výchovné a vzdělávací činnosti a vydávání odborných publikací. (Český helsinský výbor, Historie [online])

Jednou z reakcí na propuknutí války v bývalé Jugoslávii bylo v roce 1993 založení **Poradny pro uprchlíky (PPU)** pod Českým helsinským výborem. Vznik poradny byl úzce spojen také s otevřením Úřadu vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR) v Praze již rok předtím (1992). Právě na jeho žádost a za podpory Kanadského velvyslanectví byla poradna v říjnu oficiálně otevřena. Její zakladatelkami jsou psycholožka a aktivistka Dana Němcová a překladatelka Anna Grušová. Společně s právníčkou začaly dojíždět do humanitárních středisek a poskytovat pomoc i poradenství uprchlíkům z bývalé Jugoslávie. Později se poradna osamostatnila od Českého helsinského výboru a v roce 2008 se spojila s Centrem pro otázky migrace (COM). V současné době se i nadále věnuje otázkám migrace a integrace pod názvem Sdružení pro integraci a migraci (SIMI). (Sdružení pro integraci a migraci, O nás [online])

5 Metodologická část

Výzkumná část mé práce bude obsahovat popis provedeného kvalitativního výzkumu a jeho výsledky. V prvních částech bude formulován výzkumný problém a výzkumné otázky, dále popis výzkumné metody a také metod použitých při získávání, zpracování a fixaci získaných dat. Vzhledem k charakteru výzkumu a jeho cílům zde uvedu i podrobný popis jednotlivých dotazovaných a metodu jejich výběru. Hlavní část budou tvořit výsledky analýzy dat a jejich shrnutí. Součástí bude i diskuze nad výsledky výzkumu a zhodnocení jeho průběhu, včetně identifikace slabých stránek.

5.1 Formulace výzkumného cíle a výzkumné otázky

Cílem mé práce je zjistit, jak probíhala organizace české humanitární pomoci obyvatelům Bosny a Hercegoviny během války v bývalé Jugoslávii mezi lety 1992–1996. Z hlediska literatury se jedná o poměrně málo probádané téma. Ačkoliv publikací na téma války v Jugoslávii nebo přímo války v Bosně a Hercegovině vzniklo poměrně mnoho. Humanitární pomoc České republiky obyvatelům Bosny a Hercegoviny je krátce zmíněna ve výzkumu Ladislava Hladkého, jenž se věnuje vztahům mezi oběma zeměmi. (Hladký, 2005) Existují i výzkumy na téma vlivu války v Bosně a Hercegovině na dění v České republice, nejčastěji realizované jako součást závěrečných vysokoškolských prací. Příkladem je diplomová práce Jana Mrvy s názvem „Válka v Bosně a Hercegovině na stránkách českého tisku“. (Mrva, 2018) Dané období (a s ním spojené události) bylo velmi významné nejen pro vývoj České republiky, ale i pro vývoj humanitární pomoci obecně. Jednou z těchto událostí byla i humanitární pomoc České republiky obyvatelům Bosny a Hercegoviny. V souvislosti s ní došlo k rozvoji celého humanitárního sektoru v České republice a vzniku několika významných humanitárních organizací, které jsou velmi aktivní i v současnosti. Proto považuji za důležité se tomuto tématu věnovat podrobněji.

S ohledem na cíl práce **hlavní výzkumná otázka** zní:

Jak probíhala organizace české humanitární pomoci obyvatelům Bosny a Hercegoviny během války v bývalé Jugoslávii mezi lety 1992–1996?

K naplnění cíle práce a zodpovězení hlavní výzkumné otázky jsem sestavila dílčí výzkumné otázky. Tyto otázky vznikly na základě informací uvedených v předchozích částech této práce.

Dílčí výzkumné otázky:

DVO1: Jak začala humanitární pomoc obyvatelům Bosny a Hercegoviny v České republice?

Otázka se zaměřuje na popis událostí a atmosféry vedoucí ke vzniku humanitární pomoci České republiky obyvatelům Bosny a Hercegoviny.

DVO2: Jaké byly hlavní motivy humanitární pomoci obyvatelům Bosny a Hercegoviny v České republice?

Otázka zjišťuje, jaké byly hlavní motivy, vnější příčiny poskytování humanitární pomoci obyvatelům Bosny a Hercegoviny v České republice. A jak tyto motivy tuto pomoc ovlivnily.

DVO3: Jaké organizace byly do této humanitární pomoci zapojeny?

Cílem otázky je zjistit, jaké organizace v České republice a v jakém rozsahu byly zapojeny do humanitární pomoci obyvatelům Bosny a Hercegoviny.

DVO4: Jak vypadala humanitární pomoc obyvatelům Bosny a Hercegoviny?

Poslední dílčí otázka je zaměřena přímo na samotnou humanitární pomoc. I přes její zjevnou nejednoznačnost by měla pomoci odhalit vnitřní specifika této pomoci na základě zvolených indikátorů (viz níže).

5.1.1 Operacionalizace

Dílčí výzkumné otázky mají za úkol více rozpracovat hlavní výzkumnou otázku, jejíž zodpovězení vede k naplnění výzkumného cíle práce. Současně přispívají k lepší strukturalizaci celého výzkumu. Během operacionalizace, tedy převedení těchto otázek z teoretického do poznávacího jazyka, byly u jednotlivých dílčích otázek určeny konkrétní indikátory. Tyto indikátory budou dále využity pro usnadnění analýzy dat. (Strauss, Corbin 1999) Jednotlivé indikátory jsou uvedeny v následující tabulce.

Číslo otázky	Dílčí výzkumná otázka	Indikátory
DVO1	<i>Jak začala humanitární pomoc obyvatelům Bosny a Hercegoviny v České republice?</i>	<ul style="list-style-type: none"> - iniciátor pomoci - atmosféra v České republice

DVO2	<i>Jaké byly hlavní motivy humanitární pomoci obyvatelům Bosny a Hercegoviny v České republice?</i>	<ul style="list-style-type: none"> - hlavní motivy humanitární pomoci - vliv motivů na humanitární pomoc
DVO3	<i>Jaké organizace byly do této humanitární pomoci zapojeny?</i>	<ul style="list-style-type: none"> - organizace zapojené do pomoci - spolupráce mezi organizacemi - stát a jeho role v humanitární pomoci
DVO4	<i>Jak vypadala humanitární pomoc obyvatelům Bosny a Hercegoviny?</i>	<ul style="list-style-type: none"> - financování pomoci - obsah pomoci - pravidla pomoci

Tabulka 1: Operacionalizace dílčích výzkumných otázek

Pro účely tohoto výzkumu humanitární pomoc České republiky poskytovaná obyvatelům Bosny a Hercegoviny zahrnuje humanitární pomoc poskytovanou nejen na území Bosny a Hercegoviny, ale i v rámci uprchlických zařízení na území jiných států včetně České republiky. Vzhledem k rozsáhlosti tématu ale bude primární pozornost soustředěna na humanitární pomoc poskytovanou přímo území Bosny a Hercegoviny a okolním státům (Chorvatsko).

5.2 Popis výzkumné metody

Na základě charakteru hlavní výzkumné otázky jsem zvolila jako výzkumnou metodu kvalitativní výzkum. Kvalitativní výzkumné metody byly dlouhou dobu považovány jako doplňkové ke kvantitativnímu výzkumu. Teprve od 90. let 20. století jsou považovány za rovnocenné v rámci výzkumu a interpretace sociální reality. Podle Dismana se kvalitativní a kvantitativní přístup ve výzkumu vzájemně doplňují. Kvantitativní výzkum je využíván mnoha obory, a proto jeho jednotná definice neexistuje. Hendl (2008) ve své knize uvádí, že se jedná o jakýkoliv výzkum, jehož výsledků se nedosahuje pomocí statistických metod nebo jiných způsobů kvantifikace. (Linderová, Sholz, Munduch, 2016, s. 56) Názornější definici nabízí Creswel, ten kvalitativní výzkum vysvětluje jako cestu k pochopení určitého sociálního nebo lidského problému na základě metodologických tradic. Pomocí výzkumu tak můžeme vytvořit celistvý a komplexní obraz reality,

analyzovat různé texty a v přirozených podmínkách získat názory dotázaných. Definice tak uvádí, co je hlavním předmětem výzkumu, jaké metody využívá i kde se výzkum a metody uplatňují (prostředí). Jedná se o nenumerické šetření a interpretaci sociální reality. (Hendl, 2008, s. 85)

Zbývá tedy pouze odpovědět na otázku, co je cílem kvalitativního výzkumu. Disman (2011) za cíl výzkumu označuje odkrytí významu zjištěných informací. Kvalitativní výzkum tedy volíme tehdy, chceme-li zjistit význam, podstatu, příčiny a motivy zkoumaných jevů či problému. Toto pochopení nezbytně vyžaduje zkoumání jevů do hloubky a pochopení možných souvislostí a vzájemných vztahů. Výzkumník se tedy věnuje intenzivnímu sběru velkého množství dat, které následně analyzuje na základě jejich propojení. (Linderová, Sholz Munduch, 2006, s. 58) Využívá se zde logika indukce, na rozdíl od kvantitativního výzkumu, kde je základní logikou dedukce. Neexistují předem dané hypotézy a výzkumník tak není omezován. Z tohoto důvodu je metoda více než vhodná ke zkoumání zcela nových nebo neprobádaných témat. Vzniká nová teorie, nové hypotézy a odhalují se nové vztahy mezi zkoumanými skutečnostmi. (Disman, 1993, s. 285-290) Pro kvalitativní výzkum je také typický jeho dlouhodobý charakter a vysoké nároky na výzkumníka. Osobní přístup výzkumníka a jeho schopnost navázat vztah s respondentem tvoří významný element celého výzkumu. Získání důvěry respondenta a schopnosti výzkumníka jsou klíčem k získání relevantních informací. (Miovský, 2006, s. 14-18)

5.3 Metoda výběru výzkumného vzorku

Cílem této práce je zjistit, jak probíhala organizace české humanitární pomoci obyvatelům Bosny a Hercegoviny během války v bývalé Jugoslávii mezi lety 1992–1996. Výzkum je tedy zaměřen na popis konkrétního jevu (organizace české humanitární pomoci) s jasnými specifiky (obyvatelům Bosny a Hercegoviny) v průběhu určitého období (během války v bývalé Jugoslávii mezi lety 1992–1996). Získání relevantních informací je tak přímo závislé na výběru specifického výzkumného vzorku, respondentů výzkumu. K výběru výzkumného vzorku proto byla využita metoda prostého účelového výběru a pro získání respondentů metoda sněhové koule. Metoda záměrného nebo také účelového výběru je popisována jako: „...záměrný výběr výzkumného vzorku označuje takový postup, kdy cíleně hledáme účastníky podle jejich určitých vlastností.“ (Miovský, 2006, s. 135) Tato metoda umožňuje sestavit skupinu lidí na základě kritérií, kteří budou,

vzhledem ke svým vlastnostem nebo zkušenostem, schopní poskytnout odpověď na hlavní výzkumnou otázku. Jak již bylo řečeno, specifické téma výzkumu vyžaduje i specifickou skupinu respondentů. Při sestavování kritérií pro jejich výběr proto musíme být velmi opatrní. Špatně nastavená kritéria výběru výzkumného vzorku mohou velmi negativně ovlivnit průběh celého výzkumu. (Smith & Osborn, 2003, s. 65-68) Po důkladném zvážení jsem jako hlavní kritéria zvolila **přímou, aktivní a opakovanou účast na organizování a poskytování humanitární pomoci obyvatelům Bosny a Hercegoviny**. Toto kritérium má za úkol vyloučit například dárce pomoci nebo jednorázové dobrovolníky. Dalším kritériem je **přímý kontakt s obyvateli Bosny a Hercegoviny**, ať už v Bosně nebo zařízení pro uprchlíky (tábory, humanitární centra) v jiných státech (Chorvatsko, Česká republika). Posledním kritériem byla **dobrovolná účast na výzkumu a souhlas s uvedením identity** v souvislosti s poskytnutými informacemi.

Neméně náročné jako určení kritérií bylo i získání potřebného výzkumného vzorku. V rámci projektu IGA nám byly poskytnuty první kontakty na vhodné (viz předchozí kritéria) respondenty, další byly získány metodou sněhové koule. Jedná se o metodu k získávání nových respondentů na základě nominace od již existujících respondentů. Výzkumník požádá o zprostředkování kontaktu na potenciální respondenty splňující daná kritéria výzkumu.

5.4 Popis výzkumného vzorku

V předchozí části jsem uvedla kritéria nezbytná pro výběr výzkumného vzorku. Naplnění těchto kritérií nejen vymezuje konkrétní skupinu respondentů, ale zaručuje i relevantnost získaných informací. Následující část se proto bude věnovat podrobnému popisu jednotlivých respondentů se zaměřením na jejich aktivity v souvislosti s cílem práce potvrzující naplnění daných kritérií.

Informace zde uvedené byly získány v průběhu rozhovorů s respondenty. V případě potřeby byly doplněny o informace z webových stránek organizací, ve kterých respondenti působí, či dříve působili. Názvy těchto organizací budou uvedeny u jednotlivých respondentů a následně v seznamu zdrojů.

Šimon Pánek

Narodil se v roce 1967 v Praze, kde také studoval na Karlově Univerzitě obor biologie. Studium ale přerušil v souvislosti s listopadovou revolucí, kdy se stal jedním ze studentských vůdců revolučního boje. Zároveň v roce 1988 spolu s dalšími studenty zorganizoval humanitární pomoc do zemětřesením zasažené Arménie. V rámci revoluce se také zapojil do vytváření nového režimu a byl jedním ze členů kruhu kolem Václava Havla. Ačkoliv mu byly v politice prorokovány velké úspěchy, rozhodl se raději věnovat profesionální pomoci lidem. Významným obdobím pro jeho budoucí směřování byla válka v bývalé Jugoslávii. Mezi lety 1992–1995, spolu s Jaromírem Štetinou a ve spolupráci s Českou televizí a Lidovými novinami, organizoval humanitární pomoc do válkou zasažené Bosny a Hercegoviny. Jednalo se o jednu z prvních humanitárních pomoci z postkomunistických zemí do bývalé Jugoslávie. Poskytování pomoci bylo také doprovázeno novinářskou činností. Fotky, videa, svědectví i konkrétní věci přivezené z válečných oblastí byly využívány pro výstavy a festivaly spojené se sbírkami na pomoc obětem této války, např. SOS Sarajevo (později Bosna), Měsíc Bosny a Hercegoviny aj. Během této pomoci se začala postupně formovat dnes největší nezisková humanitární organizace v České republice – Člověk v tísni (původní název byl Nadace Lidových novin). V jejím čele Šimon Pánek stojí již od jejího založení jako ředitel až dosud. Stal se také zakládajícím členem Rady evropského partnerství pro demokracii a členem Evropské rady pro zahraniční vztahy. Mezi lety 2004–2010 byl předsedou nevládní rozvojové organizace FoRs. V roce 2002 a 2003 získal cenu Evropan roku a v roce 2010 mu byla udělena Cena Paměti národa. V současné době žije stále v Praze se svojí manželkou a dětmi. (Člověk v tísni, 2020)

Rudolf Reitz

Narodil se v roce 1948 v jižních Čechách ve městě Volvary. Na pražském adventistickém semináři vystudoval teologii a následujících šest let působil jako kazatel Církve adventistů sedmého dne v Plzni, poté přestoupil do Karlových Varů, kde strávil dalších devět let. V roce 1986 nastoupil do funkce celocírkevního ekonoma a později, díky svému zápalu a zájmu o pomoc druhým, se dostal až do čela české pobočky adventistické humanitární agentury ADRA (Adventist Development Relief Agency). Ta vznikla původně v roce 1992 jako nadace, a později se stala občanským sdružením, poskytujícím humanitární a rozvojovou pomoc v tuzemsku i zahraničí. Právě Rudolf Reitz je považován

za jejího zakladatele a jednu z nejvýznamnějších osob v její historii. Jeden z impulzů pro vznik české pobočky byla také probíhající válka v bývalé Jugoslávii. Již jako ředitel pobočky se Rudolf Reitz osobně zúčastnil několika konvojů dopravujících humanitární pomoc do válečných oblastí, zejména v Bosně a Hercegovině. Později po válce Bosnu a Hercegovinu několikrát navštívil, nejen v rámci monitoringu rozvojových projektů ADRY zaměřených na pomoc navrátilcům. Aktivním členem sdružení byl až do roku 2004, kdy odešel do důchodu. V současné době žije s manželkou v Praze. (ADRA)

Tomáš Pojar

Tomáš Pojar se narodil v roce 1973 v Praze. Jeho otec působil jako diplomat a byl i prvním československým velvyslancem v Izraeli, on sám na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy vystudoval politologii. Po studiích od roku 1995 pracoval v nevládní neziskové organizaci Člověk v tísni, kterou také mezi lety 1997–2004 vedl z postu ředitele. Již před nástupem do organizace se ale aktivně podílel na pomoci uprchlíkům v důsledku války v bývalé Jugoslávii. Pracoval především v uprchlických táborech na území Chorvatska a Bosny a Hercegoviny v letech 1992–1995. V roce 2005 se rozhodl odejít z postu ředitele Člověka v tísni a nastoupil na Ministerstvo zahraničí. Zde působil jako náměstek pro dvoustranné vztahy a první náměstek pro bezpečnostní otázky, záležitosti EU a bilaterální vztahy s evropskými státy. Stejně jako jeho otec byl také mezi lety 2010–2014 velvyslancem v Izraeli. Nyní je prorektorem soukromé vysoké školy CEVRO Institut, kde také vyučuje. Nadále se zabývá problematikou mezinárodních vztahů se zaměřením na Balkán, východní Evropu, Rusko a Blízký východ. Mimo to se také věnuje tématům vnitřní bezpečnosti, kybernetické a energetické bezpečnosti a terorismu. (CEVRO Institut)

Pavel Kolínský

Na přání rodičů vystudoval jadernou fyziku a po studiích pracoval ve Výzkumném ústavu pro radiační hygienu ve zdravotnictví. Poté v roce 1990 přešel do Československé komise pro jadernou energii v rámci Ústavu pro jadernou bezpečnost. Dva roky poté (1992) se rozhodl zcela změnit obor a věnovat se organizaci sportovních expedic (horské, vodácké) a dalších sportovních aktivit. Jako dobrovolník se poprvé zapojil do organizování pomoci do zemětřesením zasažené Arménie v roce 1988. Po vypuknutí války v bývalé Jugoslávii začal spolupracovat s Miroslavem Štětinou a Šimonem Pánkem v rámci poskytování pomoci do zasažené Bosny a Hercegoviny. Později také pracoval s organizací ADRA

a českou Charitou. Kromě zahraniční pomoci se zapojil i do pomoci po moravských povodních v roce 1997 ve spolupráci s Květoslavou Princovou. Díky těmto zkušenostem se začal věnovat bezpečnosti na zahraničních misích a vedl i semináře pro studenty (CARITAS VOŠs) a zaměstnance neziskových organizací. Dnes se věnuje zejména organizování seminářů manažerských dovedností (Time management, Leadership...) formou kurzů v přírodě. (Rozhovor Pavel Kolínský)

Poslední zde uvedený respondent nesplňuje zvolená kritéria pro výběr výzkumného vzorku, ve smyslu **přímé, aktivní a opakované účasti na organizování a poskytování humanitární pomoci obyvatelům Bosny a Hercegoviny**. I přesto jsem se ho rozhodla do výzkumu zařadit. Hlavním důvodem jsou specifické informace respondenta vzhledem k jeho zkušenostem, konkrétně se jedná o osobní zkušenost s uprchlictvím a zároveň prací v jedné z pomáhajících organizací během období, na které se tato práce zaměřuje. Pro účely tohoto výzkumu jsem zvolila označení respondenta jako Respondent 5, níže jsem uvedla podrobnější popis.

Džana Nidžar Popović

Narodila se v roce 1950 v Bosně a Hercegovině, kde žila do svých 42 let. Po vypuknutí války v roce 1992 se rozhodla spolu s 12letou dcerou zemi opustit. Ve stejném roce se dostala do České republiky s humanitárním konvojem, který vláda zorganizovala. První rok a půl strávila v humanitárním centru pro uprchlíky v Kupařovicích nedaleko Brna. Ještě zde se zapojila do aktivit nově vzniklé organizace pro pomoc uprchlíkům (OPU). Spolu s dalšími lidmi z humanitárního centra a za podpory OPU a kanadské ambasády vznikl projekt Dílen ručních prací. Zde pracovala jako poradce a později i jako hlavní manažerka tohoto projektu. V září roku 1994 se stala oficiálním zaměstnancem organizace OPU a po ukončení projektu Dílen ručních prací se věnovala práci s uprchlíky z Bosny a Hercegoviny. Postupem času získala vzdělání v sociální práci a stala se profesionální sociální pracovnící. Později vystudovala mezinárodní právo, ale nadále se věnovala práci s uprchlíky. Od roku 2003 je koordinátorkou nejrůznějších evropských grantů v organizaci OPU, kde pracuje dodnes. V současnosti žije v Praze. (Organizace pro pomoc uprchlíkům)

5.5 Metoda získání a fixace dat

Pro získání dat potřebných pro výzkum jsem zvolila tzv. rozhovor pomocí návodu, jinak také polostrukturovaný rozhovor. Metoda se využívá zejména v případech, kdy již existují určité znalosti či indikátory k výzkumnému problému. Výzkumníkův cíl je tyto znalosti dále rozvíjet a doplňovat. Existující znalosti výzkumník využívá k vytvoření „návodu“ nebo osnovy pro vedení rozhovoru. Tato osnova obsahuje základní témata, případně otázky výzkumu, které určují směřování rozhovoru, nikoliv jeho průběh. Na rozdíl od strukturovaného rozhovoru, kdy je výzkumník vázán danými otázkami, je zde možné měnit pořadí témat i formu otázek v reakci na průběh konkrétního rozhovoru. Osnova, nebo chceme-li návod, slouží tedy především jako záruka. Zaručuje, abychom v průběhu rozhovoru neopomenuli žádné z důležitých témat nebo otázek. Výhodou je zde i úspora času, na rozdíl od neformálního rozhovoru. Návod výzkumníkovi pomáhá neodklánět se od důležitých témat, a tím šetří čas ve fázi realizace i vyhodnocování rozhovorů. (Linderová, Sholz, Munduch, 2016, s. 60-61) Rozhovory byly vedeny individuální formou, kdy byl přítomen pouze jeden respondent a jeden nebo dva výzkumníci. Metoda, kterou jsem pro svůj výzkum zvolila, klade na výzkumníka vysoké nároky. Hendl (2008, s. 174) uvádí, že tazatel (výzkumník) by měl být „vysoce citlivý, empatický, disciplinovaný a měl by se umět koncentrovat.“

Proto byly první dva rozhovory prováděny v týmu dvou výzkumníků, kteří měli jasně rozdělené úkoly. První výzkumník vedl rozhovor a plně se koncentroval na respondenta, druhý měl za úkol sledovat osnovu a určená témata. Součástí práce druhého výzkumníka bylo upozorňovat na opomenutí určitého tématu nebo potřebu doplnit již zmíněné informace. Pozdější rozhovory jsem již vedla samostatně. Tři rozhovory proběhly formou osobního setkání, dva z nich přímo v místě bydliště respondentů a jeden v organizaci, kde dotyčný v současnosti pracuje. Zbylé dva rozhovory proběhly za pomoci Skypu. Důvodem absence osobního kontaktu bylo v jednom případě velké pracovní vytížení, u druhého případu se jednalo o dlouhodobý pobyt v zahraničí.

První kontakt s respondenty proběhl přes emailovou komunikaci, kdy jim byl představen projekt výzkumu a jeho cíl. Tato fáze sloužila i k ověření kompetentnosti respondentů a předem daných kritérií pro jejich výběr. Zároveň jim byla zaslána i základní témata výzkumu. Na začátku rozhovoru jim byly tyto informace znovu zopakovány a respondenti potvrdili souhlas s pořízením audiozáznamu. Vzhledem k tomu, že většina z respondentů má již zkušenosti s poskytováním rozhovorů a obecně vystupováním na

veřejnosti, nebyl problém během rozhovorů získat relevantní informace. Náročnější fází byla spíše příprava na rozhovor nežli jeho samotná realizace. Přípravná fáze zahrnovala studium odborné literatury vztahující se k tématu a podrobné zmapování profesního života respondentů a jejich zkušeností. Tyto informace byly nezbytné pro orientaci v tématu a identifikaci důležitých souvislostí v rámci rozhovorů.

Délka rozhovorů se průměrně pohybovala mezi 1–1,5 hodinou. Z každého rozhovoru byl pořízen audio záznam za pomoci notebooku, a ten byl následně převeden do programu Windows Media Player. Záznam byl poté převeden do písemné podoby technikou doslovné transkripce. Jedná se o doslovný a úplný přepis rozhovoru, upravována je pouze stylistická stránka textu, nikoliv však jeho obsah. (Hendl, 2008, s. 208)

5.6 Metoda analýzy dat

Pro analýzu získaných dat jsem si zvolila metodu tematické analýzy. Jedná se o nejstarší a zároveň nejpoužívanější metodu obsahové analýzy. Braun a Clarke (2006, s. 79) tuto metodu definují jako „metodu identifikace, analýzy a odkazování ke vzorcům (tématům) v datech“. Hlavním důvodem výběru této metody pro mě byla její flexibilita ve volbě výzkumného tématu. Metodu lze využít v teoretickém přístupu, kdy máme již předem stanovenou výzkumnou otázku na základě odborné literatury, i u přístupu, kdy ji teprve vytváříme na základě zjištěných dat (induktivní analýza). (Braun, Clarke, 2006, s. 80-81) Důkladné prostudování odborné literatury umožňuje výzkumníkovi nejen správně formulovat výzkumnou otázku, ale snižuje i riziko opomenutí důležitých aspektů zkoumaného tématu. Nicméně během samotné analýzy můžeme objevit i aspekty zcela nové, kterými se odborná literatura nezabývá. Tematická analýza díky své flexibilitě je ideálním nástrojem pro kombinaci těchto postupů. Právě z tohoto důvodu jsem se rozhodla využít teoretického přístupu tematické analýzy. (Braun, Clarke, 2006, s. 80-81)

Důležitým prvkem tematické analýzy je samotný výzkumník, který data sbírá, analyzuje a zároveň i interpretuje. To může vést ke značné subjektivitě v interpretaci dat, a tedy i výsledkům celého výzkumu. Boyatzis (1998, s. 1) upozorňuje na to, že „často se pohled jednoho člověka neobjevuje druhému, i když pozorují ty samé informace, události a situace.“ Nástrojem sloužícím ke snížení dopadu této subjektivitě může být předem jasně daná struktura postupu analýzy dat. Braun a Clarke (2006) ve své knize *Using thematic analysis in psychology: Qualitative Research in Psychology* uvádějí postup analýzy rozdělený do šesti základních bodů (fází).

Seznámení se s daty

Důkladné pročtení všech podkladů pro analýzu dat. Výzkumník již zde aktivně vyhledává významy, vzorce a stanovuje první kódy. Délka a náročnost fáze je závislá i na druhu dat a aktivní účasti výzkumníka během jejich sběru.

Generování počátečních kódů

Sestavení seznamu kódů. Tyto kódy označují význam, vazby a již identifikované vzorce v analyzovaných datech.

Hledání témat

Kódy vzniklé v předchozích částech analýzy se znovu prověřují, třídí, porovnávají a propojují do možných budoucích témat. Vzhledem k náročnosti se doporučuje využít tabulek a mentálních map.

Přezkoumání témat

Kontrola a přezkoumání jednotlivých kódů a témat. Ověřuje se znovu platnost kódů a hranice mezi tématy. Výzkumník tedy znovu pročítá celý soubor s již určenými kódy s cílem eliminovat možné opomenutí důležitých informací.

Definování a pojmenování témat

Určení témat, jejich pojmenování a definice obsahu a podstaty toho, co označují. Zkoumání jednotlivých témat a jejich vzájemných vztahů. Identifikace případných subtémat.

Sepsání závěrečné zprávy

Provedení finální analýzy zjištěných témat a sepsání závěrečné zprávy.

Jednotlivé body analýzy se mohou provádět i opakovaně, s ohledem na výzkumnou otázku, průběh výzkumu nebo potřeby výzkumníka. (Braun, Clarke, 2006, s. 81-95) Pro minimalizaci subjektivity ve výzkumu jsem se velmi striktně držela tohoto postupu a jednotlivé fáze jsem opakovala i vícekrát. Na počátku analýzy i v jejím průběhu jsem si několikrát znovu procházela celé rozhovory. Samotná analýza byla realizována pomocí otevřeného kódování, které umožnilo rozpoznat konkrétní témata a jejich podrobný rozbor na základě zvolených indikátorů. Obsah jednotlivých témat odpovídá na dílčí otázky výzkumu a jejich struktura se ve většině případů shoduje s danými indikátory. (Strauss, Corbin, 1999, s. 43)

Během kódování, a následném hledání témat a jejich přezkoumávání jsem využila kombinaci barevného ručního značení kódů přímo ve vytištěných rozhovorech a programu ATLAS. Program ATLAS mi umožnil přehledně uspořádat jednotlivé kódy a témata. Metoda ručního značení mi naopak pomohla ve fázích přezkoumávání, definice

a pojmenovávání zjištěných témat. Ke konečnému sestavení témat a pochopení vztahů mezi nimi mi také pomohly mé osobní poznámky, které jsem upravovala během opakovaného procházení jednotlivých rozhovorů i související literatury.

5.7 Průběh výzkumu a jeho reflexe

Výzkum probíhal v období od září 2017 do června 2019. Rozhovory se uskutečnily v rozmezí od září 2018 do ledna 2019. Literární rešerše a dodatečný sběr dat probíhal po celou dobu výzkumu.

Jedním z hlavních limitů tohoto výzkumu byl nedostatek relevantní odborné literatury, která by se zabývala zvoleným tématem, a dlouhý časový odstup od zkoumaných událostí. Vzhledem k tomu, že se ve výzkumu zabývám obdobím před 25 lety, mnoho ze zdrojů existuje pouze v papírové podobě, a je tudíž velmi složité se k nim dostat. Většinu relevantních zdrojů tvoří interní data jednotlivých organizací, z nichž velká část není digitalizovaná a přístup k nim je omezen často jen na zaměstnance dané organizace. Proto jsem ve výzkumu využila i informace pocházející z neodborné literatury.

Naopak, za silnou stránku výzkumu považuji složení získaných respondentů, především Šimona Pánka a Rudolfa Reitze. Oba jmenovaní stáli u vzniku nejvýznamnějších humanitárních organizací, a tedy i u zrodu samotné humanitární práce v České republice v 90. letech 20. století, což je s ohledem na cíl výzkumu více než přínosné. Za slabou stránku výzkumu bych označila absenci respondenta s přímými zkušenostmi s prací Charity Česká republika během zkoumaného období a v souvislosti s tématem výzkumu. Tento nedostatek byl způsoben zejména dlouhým časovým odstupem od zkoumaných událostí a vysokým pracovním vytížením. Mnoho z potenciálních respondentů se oblasti poskytování (humanitární) pomoci již nadále nevěnuje, což často způsobilo přerušování kontaktů s ostatními lidmi v této oblasti. Z tohoto důvodu bylo velmi obtížné získat jejich kontakty. Někteří oslovení také účast ve výzkumu odmítli s odůvodněním vysokého pracovního vytížení.

Za nejnáročnější část výzkumu bych však označila analýzu dat. Hlavním důvodem bylo obtížné třídění kódů do jednotlivých témat, jelikož kódy svým obsahem často odpovídaly více tématům najednou. Tento problém jsem řešila zaměřením se na jednotlivé indikátory u dílčích otázek výzkumu, které jsem částečně využila i jako strukturu pro uvedení výsledků analýzy dat.

6 Výsledky analýzy dat

V následující části budou uvedeny výsledky analýzy dat získaných během kvalitativního výzkumu, jenž byl popsán v předchozí metodologické části práce. Analytická část práce je členěna do čtyř základních částí. Obsah jednotlivých částí odpovídá na již dříve stanovené dílčí otázky výzkumu s ohledem na jejich indikátory. Součástí výsledků jsou také přímé citace jednotlivých respondentů s uvedením jejich jmen. Jejich podrobný popis je uveden v předchozí části této práce. Ve výjimečných případech jsou zde uvedeny i informace získané mimo rozhovory s respondenty.

6.1 Začátek humanitární pomoci

„Začalo to tím, že všichni rozumní a slušní chtěli pomáhat...“ (Kolínský)

Válka v Bosně a Hercegovině začala v roce 1992, tedy necelé dva roky po faktickém rozpadu Jugoslávie. Rozpad tohoto geopolitického celku vedl k vypuknutí válečných konfliktů nejen v Bosně a Hercegovině, ale i v Chorvatsku, Srbsku, Slovinsku a Kosovu. První reakcí Evropy, včetně vznikající České republiky, na válku v bývalé Jugoslávii byl šok: *„...v Bosně, zaprvé to byl šok v Evropě...“ (Kolínský)* Ve stejném období docházelo, v tehdy ještě formující se České republice, k velkým společenským i ekonomickým změnám v důsledku pádu komunistického systému. Společnost, lidé, organizace i instituce se snažili přizpůsobit nové situaci. Konec komunismu znamenal především získání svobody a otevření hranic. Aktivity a organizování se, tedy aktivity, které byly dříve zakázané, byly nově možné. Výsledkem byl vznik nových organizací, skupin a sdružení. To společně s propuknutím konfliktů v bývalé Jugoslávii vedlo ke vzniku organizací zaměřených na poskytování pomoci: *„Když začala válka v Jugoslávii, byla celkově ta nálada ve společnosti taková pomáhající.“ (Kolínský)* Jednou z pomáhajících organizací byla například agentura Epicentrum, která propojovala novinářskou činnost s poskytováním humanitární pomoci. Jan Urban (1996, s. 56) ve své knize *Všem sráčům navzdory* toto propojení vysvětluje následovně: *„...my jsme si ve válkách nechtěli připadat jako čumilové.“* Atmosféru, která panovala nejen v Epicentru, ale i v celé společnosti, ve spojení s pomocí obyvatelům ve válkou zasažené Bosně a Hercegovině vystihuje jeden ze zakladatelů Epicentra: *„Najednou to člověk nedělá jenom pro sebe a tu fotku. Taky ta energie, která se tady zrodila, když jsme dali dohromady tady tu první skupinu dobrovolníků... tak ta energie byla obrovská. Před tou energií se otvíraly dveře redakcí, sdělovacích prostředků, nakonec i lidská srdce“ (Pánek)* Symbolem doby

bylo všeobecné nadšení: „*tady byla dobrá nálada a optimismus, a v takové náladě je člověk vždycky velkorysejší...čeští politici byli také plní pozitivních hodnot, vizí do budoucna a důvěry v to, že budoucnost bude pro nás dobrá, že budeme úspěšní. Proto také byli velkorysí a říkali ano, máme pomáhat, protože jsme na tom daleko lépe, byť jsme se nedávno zbavili komunismu.*“ (Pánek) Humanitární pomoc obyvatelům Bosny a Hercegoviny přesto byla zpočátku spíše reakcí jednotlivců na hrůzy a utrpení války nežli centrálně řízenou reakcí státu nebo organizací. Hnací silou se staly skupiny jednotlivců s malými nebo žádnými zkušenostmi, ale s maximálním zápalem a odhodláním, které dokázaly strhnout celou společnost: „*...zkusili jsme si, že to jde..., že když člověk nějak chce a stane se opravdu nějaké hodně velké neštěstí a vy se rozhodnete pomoci, a děláte to jednoduše a vysvětlujete lidem, proč a co mají udělat, že to jde, že je vlastně v lidech spousta solidarity a spousta ochoty pomáhat.*“ (Pánek)

Stejně tak vznik jednotlivých organizací byl často zásluhou nadšených jednotlivců: „*...že mi nebylo jedno, jak člověk v republice jedná nebo co dělá, že by se opravdu mohlo lidem více pomáhat...*“ (Reitz)

Výsledkem „*...byla akce Pomáhejme Jugoslávii a octla se uprostřed našich životů. Vypukla tam válka a byl to jediný problém, který tady byl poblíž.*“ (Kolínský) Pozitivní vliv na reakci společnosti a objem pomoci měl také fakt, že „*to bylo první, bylo to originální. Najednou se něco dělo, nebyla žádná konkurenční akce.*“ (Kolínský)

6.2 Motivy humanitární pomoci

Hlavní motivy humanitární pomoci obyvatelům Bosny a Hercegoviny můžeme rozdělit do dvou hlavních skupin. V první se jedná o motivy spojené s tehdejší sociopolitickou situací ve společnosti, druhá souvisí se vztahy České republiky (bývalého Československa) a jejích obyvatel s Bosnou a Hercegovinou (bývalá součást Jugoslávie).

6.2.1 Sociopolitická situace v České republice

Vlna solidarity, která se v české společnosti objevila v souvislosti s vypuknutím válečných konfliktů v bývalé Jugoslávii, byla obrovská. To dokládá také fakt, že v roce 1993 se uskutečnila dodnes jedna z největších humanitárních sbírek v historii České republiky „SOS Sarajevo“, později „SOS Bosna“. Otázkou je, proč tomu tak bylo. Z analýzy výzkumu vyplynulo, že jedním z hlavních důvodů byla sociopolitická situace v České republice. Sametová revoluce v roce 1989 a pád komunistického systému

neovlivnil pouze politickou situaci v zemi, ale i celou společnost. Ačkoliv válka v Jugoslávii, konkrétně v Bosně a Hercegovině, vypukla až tři roky po sametové revoluci, její následky měly na organizování humanitární pomoci velký vliv:

*„...všude vládlo nadšení, jelikož jsme právě shodili okovy, a ještě nám nedošlo, že ekonomický rozvoj nebude otázkou několika let. A najednou někdo potřeboval pomoc...a tak se začalo pomáhat, byly tady sbírky a začaly občanské společnosti.“
(Kolínský)*

„...my jsme byli těsně po revoluci, takže jsme asi byli schopni lépe vnímat ty druhé lidi, to je asi jeden důvod.“ (Reitz)

Pád komunismu vyvolal nejen všeobecné nadšení, ale také vědomí nově nabyté svobody, která byla posledních 40 let tvrdě potlačována. Jaký měla tato skutečnost vliv na společnost, nejlépe vystihuje jeden z respondentů:

„...ale ta hlavní motivace byla ta, že my jsme teď svobodní a někdo je v nesvobodě a v daleko horší situaci, tak pojďme jim pomoci a něco udělat. My jsme se tady vymanili z komunismu a otevřel se ten svobodný svět, najednou byla válka nedaleko od nás, kde umírali lidé, a my jsme byli v té svobodné zemi a tu svobodu jsme si tady vydobyli a získali a kousek od nás neměli takové štěstí, tak jsme chtěli nějakým způsobem pomoci, protože jsme najednou mohli pomoci a byla to do určité míry naše povinnost.“ (Pojar)

Komunistický režim omezoval svobodu svých obyvatel také formou centrálního řízení veškerých aktivit svých občanů, a to i v jejich volném čase. Bylo omezené právo shromažďovat se, svoboda slova a jakákoliv svévolná občanská aktivita byla zakázána. Ačkoliv tato omezení s koncem režimu zmizela, měla i ona vliv na organizování humanitární pomoci:

„...byla tady ještě hodně ta porevoluční euforie. Bylo v tom to, co se projevilo v roce 1988 během pomoci Arménii do Sovětského svazu. Celkově to vlastně byl úžasný projev občanské aktivity, což dříve bylo považováno za protirežimní gesto.“ (Kolínský)

6.2.2 Vztahy mezi Bosnou a Hercegovinou a Českou republikou

Sociopolitická situace v České republice ale nebyla to jediné, co silně ovlivnilo reakci České republiky na válku v Bosně a Hercegovině. Vlna pomoci, která zde vznikla, byla způsobena i vzájemnými vztahy mezi Bosnou a Hercegovinou a Českou republikou (Československem):

„Druhým důvodem, bych řekl, že bylo naše propojení s tou Jugoslávií, že tam ti Češi byli, že nějaká ta vzpomínka, že tamtudy jsme někam utíkali a že se za nás ta Jugoslávie postavila, nebo minimálně že nás v roce 1968 nenapadla.“ (Reitz)

V Jugoslávii, stejně jako dříve v České republice, vládl komunistický režim, proto se jednalo o jednu z mála zemí, kam bylo umožněno obyvatelům komunistického Československa vycestovat: *„Jugoslávii v té době lidé ještě znali, nebo už znali, jelikož to bylo jedno z mála míst, kam lidé mohli cestovat. Byl to takový polo západ.“ (Kolínský)*

Skutečnost, že konflikt vypukl právě v Jugoslávii, byla pro reakci a následně poskytnutou humanitární pomoc klíčovou: *„...válka na Balkáně byla blízko, každý věděl, kde Jugoslávie je, a spousta lidí tam opravdu byla a bylo to něco blízkého, a čím ten konflikt je bliž, tím spíš lidé dávají peníze.“ (Pojar)*

Jak uvedli respondenti, Češi Jugoslávii znali, často i osobně a právě: *„...to bylo důležité, že lidi k tomu měli osobní vztah, a rozhodně ten postkomunistický nebo postsovětský svět byl lidem mentálně bližší než Afrika nebo Asie... tehdy ten náš mentální prostor byl hodně omezený těmi postkomunistickými zeměmi, protože málokdo se podíval někam jinam. Také jsme měli velmi aktuální společnou historii, což nás spojovalo. Moc jsme nemluvili anglicky, ani francouzsky, ani německy, zato jsme velmi dobře mluvili rusky, takže i to ten náš kulturní okruh omezovalo specificky na země bývalé Jugoslávie.“ (Pánek)*

Tato blízkost ovlivnila nejen poskytnutou humanitární pomoc, ale také postoj společnosti k přijímání uprchlíků z bývalé Jugoslávie. *„...lidé brali ty lidi z Jugoslávie, ať už to byli Srbové, Chorvati, Bosňáci, brali je jako Evropany. Brali je jako někoho, s kým mají zkušenost, brali je jako ty, kteří můžou jednoduše zapadnout do naší společnosti.“ (Pojar)*

6.3 Organizace zapojené do humanitární pomoci

Organizace v České republice, které se nejvíce zapojily do organizování a poskytování humanitární pomoci obyvatelům Bosny a Hercegoviny v České republice, byly především Nadace lidových novin (později Člověk v tísni), ADRA a Česká katolická charita. Jednalo se především o materiální humanitární pomoc dováženou přímo do Bosny a Hercegoviny nebo uprchlických táborů v sousedním Chorvatsku.

„První konvoj jsme vezli pod hlavičkou nadace Lidových novin...nadace Lidových novin pomáhala tím, že vysílala kamiony s věcmi a potravinami... druhou zásilku už jsme zase vezli, myslím, pro Českou katolickou charitu.“ (Kolínský)

„...česká ADRA byla velmi aktivní, vozili jsme do Sarajeva humanitární pomoc...ta ADRA tam v Sarajevu byla nebo vznikla v tehdejší době a rozdělovala na statisíce balíků, dělala tam takovou poštovní službu.“ (Reitz)

„...organizací je tady dnes více, tehdy to nebyl jenom Člověk v tísni, byla tady i Charita a ADRA.“ (Pojar)

Organizací, které se podílely na pomoci obyvatelům Bosny a Hercegoviny, bylo samozřejmě více. Jednalo se také o organizace, které pomáhaly uprchlíkům z Bosny a Hercegoviny na území České republiky. Jednou z těchto organizací byla i „...česká charita, ale to bylo spíš, že vím, že se někde vyskytli a pomáhali... dále Židovská obec, dneska by to nikdo nepochopil, byla by to rarita, že židovská obec pomáhala muslimským uprchlíkům z Bosny a Hercegoviny.“ (Popović) Nesmíme také opomenout Organizaci pro pomoc uprchlíkům (OPU), která se výrazně podílela na pomoci v rámci humanitárních center v České republice. Jak uvádí jedna z tehdejších obyvatelek: *„...ostatní potřeby, jako je oblečení a tak dále, jsme dostávali od Organizace pro pomoc uprchlíkům...v roce 1993 nám OPU nabídla, zda bychom se nechtěli zapojit do nějaké činnosti...ve spolupráci s kanadským velvyslanectvím se pak otevřela dílna ručních prací.“ (Popović)*

V rámci problematiky uprchlictví se v České republice také významně angažoval Český helsinský výbor, pod kterým v roce 1993 vznikla Poradna pro uprchlíky věnující se pomoci a poradenství pro uprchlíky z bývalé Jugoslávie.

6.3.1 Spolupráce

Humanitární pomoc pro obyvatele Bosny a Hercegoviny byla výsledkem snažení mnoha různých složek: *„Tehdy všichni na tom spolupracovali, všichni se shodli na tom, že bývalé Jugoslávii prostě musíme pomoci.“ (Pánek)* Vznik humanitární sbírky „SOS Sarajevo“, která později vyvolala lavinu pomoci, byl výsledkem spolupráce více redakcí. Většina organizací byla v době války v Bosně a Hercegovině velmi nezkušená, přesto některé z nich měly výhodu vzhledem k jejich zázemí. Například česká pobočka ADRY i přesto, že byla založena teprve v roce 1992, byla součástí globální sítě organizací: *„My jsme spolupracovali s německou nebo třeba anglickou ADROU...my jako ADRA jsme tam ty balíky dopravovali a tam se to v podstatě předávalo přes místní sarajevskou ADRU,*

především protože tam byla.“ (Reitz) Stejně jako ADRA, i česká Charita spolupracovala v rámci poskytování pomoci globální síť svých poboček. To ovšem neznamená, že tyto organizace nespolupracovaly mezi sebou. Česká Charita a ADRA spolu spolupracovaly například při přípravě konvojů s humanitární pomocí. Tato spolupráce byla iniciována oběma organizacemi. Nadace Lidových novin výhody globální sítě poboček neměla, a tak často spolupracovala například s katolickou Charitou. Výsledkem této spolupráce bylo i dovezení šesti sanitek do Bosny a Hercegoviny v září roku 1993. Zdaleka největším úspěchem Nadace Lidových novin, ale byla spolupráce s UNICEF. Jako první organizace z České republiky, působící v Bosně a Hercegovině, se stala přidruženou organizací UNICEF. (Urban, 1996, s. 57)

Do pomoci se kromě pomáhajících organizací zapojovaly i různé firmy a jednotlivci, nejen formou finančních příspěvků. Například *„řada firem nám třeba pomohla tím, že zlevnila zařízení do toho operačního sálu, které bylo třeba jen za 60 % původní ceny.*“ (Reitz) S propagací sbírek a dalších akcí určených k získání finančních prostředků pomáhala Česká televize, která *„poskytla prostor na reklamu, nebo prostě na informování o tom, co se děje a aby se na to číslo účtu vybírali peníze.*“ (Pojar) Neméně významnou pomoc poskytla také *„Česká pošta, ta vlastně natiskla takové papírky, kde stačilo jen vyplnit, kolik dáváte a dát to na poště do okýnka.*“ (Pánek) Jednotlivci pak přispívali různě, od poskytnutí nákladních automobilů po vlastní schopnosti. To potvrzuje i jeden z respondentů: *„já jsem dobře věděl, že já finančně přispět nemůžu, protože jsem tehdy peníze neměl...takže mi to přišlo logické, že nabídnu svoje zkušenosti místo peněz.*“ (Kolínský)

6.3.2 Stát

Nedílnou součástí a zároveň jedním z největších aktérů humanitární pomoci obyvatelům Bosny a Hercegoviny byl také stát. Konkrétně se jednalo o Ministerstvo vnitra a Ministerstvo obrany. Tehdejší ředitel občanského sdružení ADRA uvádí, že *„...ta spolupráce s vnitrem i s odborem zahraničních věcí byla velmi úzká a taky i s Ministerstvem obrany.*“ (Reitz) O spolupráci s českou vládou se zmiňuje také současný ředitel Člověka v tísní Šimon Pánek: *„ano, my jsme s českou vládou spolupracovali... je pravda, že vláda vždycky, když jsme ji požádali, tak nám poskytla letadlo na přepravu pomoci.*“ (Pánek)

Do pomoci se během války zapojila i Armáda České republiky, která na území bývalé Jugoslávie působila již od roku 1992 jako součástí mírové mise UNPROFOR

a později i mírové operace SFOR. Členové organizace ADRA „v té době jsme velmi úzce spolupracovali s Armádou České republiky, tedy s MO (Ministerstvem obrany) ... v Bosně, na území, na kterém naše armáda působila, jsme měli dokonce půjčený autobus od Ministerstva vnitra, kde pracoval náš zubní lékař, který objížděl řadu obcí nebo měl stanoviště ve městě. Tam za ním chodily desítky lidí, kterým poskytoval zdarma zubní péči.“ (Reitz) Výjimečnou povahu spolupráce s armádou během i po válce dokazuje i následující: „...měli problémy navázat důvěru s místními...lidé nevěděli, komu fandí ti Češi, jsou na bosenské straně, nebo na srbské...takže, s kým ta armáda vlastně je...proto jsme několikrát prostřednictvím armády dovezli sadbové brambory...a vojáci je pak rozváželi obrněnými transportéry...aby si získali důvěru těch místních, oni sami neměli, jak ji získat, pouze slovy, ale materiál byl samozřejmě lepší a ten jsme dodávali my...z našich projektů, ne za vládní peníze.“ (Reitz)

Jak již bylo uvedeno, vláda poskytovala humanitární pomoc především prostřednictvím Ministerstva vnitra. Ministerstvo ale nemělo potřebné prostředky k jejímu přímému poskytování: „Takže česká vláda prostřednictvím ministerstva vnitra, a pak prostřednictvím nás pomáhala v této oblasti. Protože ona sama tu činnost provádět nemohla, ale Člověk v tísní, a později se někde přidala i Charita a ADRA, fungovali v této oblasti, myslím, velmi významně.“ (Reitz)

Objem humanitární pomoci mezi lety 1991–1995 do válkou zasažené Bosny a Hercegoviny se pohyboval v řádech desítek milionů korun. Velká část vládních investic v souvislosti s válkou v Bosně a Hercegovině byla určena na obnovu, často v souvislosti s návratem uprchlíků. Proto většina spolupráce mezi Nadací Lidových novin a vládou probíhala „...někdy ke konci války v Bosně v roce 1995, kdy česká vláda měla zájem o projekty v Bosně. Asi taky v souvislosti s návratem uprchlíků, ale i s obnovou Bosny. Tehdy... to bylo hodně navázáno na téma uprchlíků“ (Pánek) Souvislost pomoci s repatriací uprchlíků potvrzuje i další respondent: „...vláda uvolnila nějaké peníze na podporu uprchlíků, návrat uprchlíků postupně do těch míst, kam se dalo vracet...“ (Pojar) Obnovou podmínek pro navracející se uprchlíky se zabývala například i ADRA: „...my jsme jim měli vytvořit vhodné podmínky. Na základě vládních projektů Ministerstva vnitra takové podmínky, aby se měli do čeho vrátit. Takže jsme tam renomovali a dostavovali nedokončené domky, které měly jenom základy...“ (Reitz)

6.1 Podoba humanitární pomoci

Jak už bylo uvedeno v první části, hlavním iniciátorem byli jednotlivci z řad společnosti. První vyslaná humanitární pomoc tak byla spíše pokusem: „...začali jsme vymýšlet a organizovat humanitární konvoje. Měli jsme kontakt na lidi, co měli Liazky a na jaře 1993 jsme udělali první dvě cesty, nejdřív s Mirkem Štětinou a s fotografem Honzou Machaličkem z Lidových novin, to byl únor 1992, a v březnu jsme jeli podruhé dvěma nákladními auty.“ (Kolínský) Bez zapojení zapálených jednotlivců by možná ani nevznikla.

6.1.1 Financování pomoci

Stejnou roli, jakou hráli jednotlivci ve vzniku humanitární pomoci, hráli i v jejím financování: „...na začátku jsme neměli k dispozici žádné vládní peníze“ (Pojar) Hlavním zdrojem se staly veřejné sbírky: „Vybrali jsme prvních 100 000, skauti něco přidali, naložili jsme první náklad'ák dekami a konzervami a jeli jsme poprvé dolů do Bosny.“ (Pánek) Největší z těchto sbírek byla: „...sbírka SOS Sarajevo, která tak jako by nakopla tu naši práci, byla na podzim 1993, sbírka, kdy se během několika týdnů vybralo 30 000 Kč, což by dnes bylo třeba čtyřikrát více. Což je vlastně docela hodně.“ (Pánek) Během celé sbírky se vybralo více než 30 milionů korun, které byly určeny na nákup a dopravu humanitární pomoci obyvatelům Bosny a Hercegoviny. Sbírký pokračovaly i v dalších letech: „...vybíraly se peníze, respektive tehdy se chodilo na poštu se složenkami a vybralo se v té době pár milionu dolarů... zapojilo se do toho spoustu lidí, tehdy to nebyly ani peníze firem, ale opravdu to byly, po korunách vybíraný, peníze od lidí, kteří chodili na poštu, anebo z různých kulturních akcí, kde se vybíraly peníze, a tehdy to byla určitě největší sbírka svého druhu v té střední, východní postkomunistický Evropě...“ (Pojar)

Kromě Nadace Lidových novin, pořádaly tyto sbírky i ostatní organizace zapojené do pomoci. Například sbírka Charity České republiky „Týden modliteb za Bosnu“, během níž se podařilo vybrat 900 000 korun. Některé z organizací, kromě ze sbírek, mohly čerpat prostředky i z pravidelných příspěvků svých členů. Příkladem je občanské sdružení ADRA, která „...jako taková měla zázemí ve své církvi, kde řada lidí přispívala na projekty. Členové církve také dělali balíčky pro malé děti...“ (Reitz) Ne vždy se jednalo o příspěvní penězi, ale pořádaly se i sbírky oblečení, hygienického vybavení, kočárků i dětských hraček.

Humanitární pomoc ale nebyla podporována jen širokou českou veřejností. Část pomoci pocházela i od samotných uprchlíků z Bosny a Hercegoviny v České republice. Uprchlíci často bydleli v humanitárních centrech a pobírali dávky pomoci. I přesto „...tyto

dámy (uprchlíci) ještě dokázali z těch přidělených peněz našetřit peníze, takže mohli koupit mouku, cukr, věci, který ti jejich muži potřebovali v tom obleženém Sarajevu nebo v městech, kde se bojovalo...“ (Reitz)

Stát v této době do financování vysílané humanitární pomoci příliš nezasahoval, zato „...vyčlenil slušné finanční prostředky, aby ty uprchlické tábory fungovaly.“ (Reitz) Přijímání a poskytnutí pomoci uprchlíkům byly hlavní aktivity vlády během války v Bosně a Hercegovině. Konkrétně „...zde bylo 12 humanitárních center v České republice“. (Popović) Uprchlíci zde „...ze začátku měli zajištěné ubytování a stravování a po roce jsme dostávali i peníze a sami jsme si nakupovali a vařili.“ (Popović) Celkově vláda v souvislosti s péčí o bosenské uprchlíky vynaložila více než půl miliardy korun. Téma uprchlíků bylo stěžejní i v rámci pozdějších vládních aktivit. Nejčastěji se jednalo o obnovu obydlí a infrastruktury ve válkou zasažené Bosně v souvislosti s návratem uprchlíků.

6.1.2 Obsah pomoci

Hlavní formou poskytované humanitární pomoci obyvatelům Bosny a Hercegoviny byly potravinové balíčky, hygienické a zdravotní potřeby, oblečení, obuv, spací pytle a příkrývky. Jak potvrzuje i jeden z respondentů: „...naložili jsme první nákladňák dekami a konzervami a jeli jsme...“ (Pánek) Později bylo do postižených oblastí dodáváno i drogistické zboží, kojenecké potřeby, dětské hračky, kamna, uhlí, stavební materiál. Postupem času organizace začaly svou pomoc specifikovat. Tehdejší ředitel ADRY v rozhovoru uvedl: „...my už jsme potom byli tak vycvičení, že jsme dovezli věci, které se normálně nedovázely...nedojde vám, že když si obden perete spodní prádlo, tak ho máte za půl roku zničené...vozili jsme ovoce, jablka, která v Sarajevu nebyla.“ (Reitz) Velkou popularitu si získala i Nadace Lidových novin dovezením 300 000 žárovek a 10 000 zářivek do obléhaného Sarajeva.

Kromě toho byla pomoc poskytována také formou služeb. Většina z nich byla určena především pro obyvatele na obklíčených územích a uprchlické tábory. V rámci programu „Chirurgové pro Sarajevo“ poskytovali čeští lékaři své služby bezplatně po dobu dvou let na území Sarajeva a Mostaru. Projekt MEDEVAC organizovaný vládou umožnil evakuaci a zajištění lékařské péče 17 pacientům z Bosny a Hercegoviny, kteří byli ve vážném zdravotním stavu.

Také humanitární organizace z České republiky poskytovaly kromě pomoci i své služby. Jednou z nejdůležitější byla poštovní služba: „...když jsme byli na cestě do

Sarajeva, tak jsme dělali pošťáky...balíky na sobě měly adresu, tak se to tam v podstatě předávalo přes místní sarajevskou ADRU.“ (Reitz) „...byly to cílené balíčky, které lidi tady, to už byli právě uprchlíci nebo místní donoři, posílali svým rodinám a známým...“ (Kolínský) Organizace často s těmito balíky přepravovaly i peníze: „...tak jsem často měl ve svých osobních věcech tisíce německých marek, kterými uprchlíci tady v České republice dotovali svoje příbuzné.“ (Reitz) Kromě toho fungovali například „...někdy i jako stěhovací služba...“ (Reitz) Své služby poskytovali i dobrovolníci v uprchlických táborech v Chorvatsku. Jako dobrovolník v táboře pro uprchlíky pracoval i jeden z respondentů Tomáš Pojar, jeho motivaci i mnohých ostatních vystihuje následující text: „Jádro těch mých kamarádů, s kterými jsme se rozhodli jet do uprchlických táborů, tak byli z jednoho pražského turistického oddílu, tak jsme se s nimi řekli: „Hele, pojďme něco dělat, pojďme sehnat nějaký peníze a pracovat jako dobrovolníci v uprchlických táborech, tak abychom nějakým způsobem pomohli, asi ne něco vyřešit, ale alespoň nezůstat vůči tomu lhostejní.“ (Pojar)

6.1.3 Principy pomoci

Válka v Bosně a Hercegovině, a s ní spojená potřeba humanitární pomoci, vypukla v době kdy „...my z České republiky, ale i západní organizace na to vůbec nebyly nastavené. Jet pomáhat tady někam o 500 kilometrů dál od východního konce Rakouska? S tím vůbec nikdo nepočítal, nikdo to neuměl...“ (Kolínský) Komunistický systém na několik desetiletí potlačil vývoj existujících a vznik nových pomáhajících organizací. Jedinou pomáhající organizací působící před rokem 1989 byla Charita i zde, ale proces profesionalizace pomoci začal až s pádem režimu. Ostatní organizace byly na začátku, nebo teprve vznikaly. Místo zkušeností převažovalo nadšení, místo pravidel se využíval instinkt a selský rozum. „Dneska by se tomu řeklo kampaň, mezinárodní advokacie, ale tenkrát jsme ty termíny neznali, byl to spíš nějaký instinkt.“ (Pánek) Profesionalizace humanitární pomoci byla ještě na počátku a organizací pomoci s globální působností bylo jen několik. Nejvýznamnější z nich byla Mezinárodní federace Červeného kříže a Červeného půlměsíc, jejíž principy tvořily základní koncept v poskytování pomoci. Bez ohledu na to, zda tyto principy organizátoři humanitární pomoci znali nebo se jimi dokonce řídili, většinu z nich tehdejší pomoc naplňovala.

Hlavními organizátory humanitární pomoci v České republice byly neziskové pomáhající organizace vzniklé nezávisle na vládě: „...my jsme fungovali nezávisle na

*vládě...“ (Reitz) To společně se skutečností, že většina finančních zdrojů pocházela z veřejných sbírek, zaručovalo **nezávislost** tehdejší humanitární pomoci: „...že to byly peníze od lidí, tak jsme měli volnost v tom, jakým způsobem s penězi nakládat.“ (Pojar)*

Nezávislost a **nestrannost** pomoci zaručovaly také vnitřní pravidla některých organizací. Například součástí poslání občanského sdružení ADRA je už od jejího vzniku, že „...pomáhá lidem bez rozdílu pohlaví, rasy nebo náboženství, prostě lidem, kteří byli zasaženi nějakou válkou nebo živelnou, přírodní katastrofou.“ (Reitz) Toto poslání převzala od mezinárodní nevládní humanitární organizace ADRA, jejímž je členem. Stejně tak Charita Česká republika navazovala na dlouholetou tradici Charity pomáhat potřebným bez ohledu na jejich rozdíly. Nadace Lidových novin (Člověk v tísni) ale neměla na co navázat a svá pravidla si tak vytvářela sama nezávisle na ostatních organizacích, přesto poskytovaná pomoc již od začátku tento princip **neutrality** naplňovala. To dokazují i následující výpovědi respondentů:

„Chtěli jsme je předat jak muslimské, tak chorvatské straně...my jsme si nedělali velkou hlavu z toho, jestli ta pomoc byla rozdělena mezi spravedlivě nebo nespravedlivě na všechny strany, protože většinou ta skladba té pomoci je taková, že pomoc jde civilistům, ne vojákům a civilisté jsou na všech stranách stejní.“ (Pánek)

„Člověk v tísni byla jedna z prvních organizací tady z té naší části světa, která se v Bosně a v Chorvatsku v té válce nějakým způsobem angažovala na všech stranách války, jezdilo se vlastně po celé Bosně včetně Srbských částí, byť víc do obklíčeného Sarajeva a bosenských částí nebo bosensko – chorvatských.“ (Pojar)

Hlavním krédem Nadace Lidových novin bylo dovézt pomoc až na místo, tedy pomoc nepředávat velkým mezinárodním organizacím, ale „...předat to konkrétním organizacím (nemocnice), rozdat to konkrétním lidem.“ (Pánek) Cílem bylo poskytovat pomoc **adresně**, zaručit, že se dostane až k příjemcům a nezmizí ve struktuře některých velkých organizací. ADRA oproti tomu využívala místní pobočky své organizace: „...to se tam v podstatě předávalo přes místní sarajevskou ADRU...“ (Reitz) „...s ADROU jsme vozili pomoc na tři různá místa, pobočky ADRY v Bosně, ale vždy jsme ji pouze předali někomu, kdo ji dál distribuoval.“ (Kolínský) Hlavní výhodou těchto poboček byla znalost prostředí, a tím i snazší přístup k přímým příjemcům pomoci.

Důkazem určité profesionalizace tehdejší humanitární pomoci je také její rychlá **specifikace na základě** konkrétních **potřeb** jejich **příjemců**. Tehdejší pracovníci české ADRY si byli dobře vědomi, že vzhledem k velikosti a finančním možnostem jejich pobočky je objem pomoci, kterou mohou poskytnout, nesrovnatelný s pobočkami

z bohatších zemí, jako jsou Anglie nebo Německo. Proto se časem rozhodli zaměřit na specifické potřeby obyvatel ve válečné zóně.

„...my už jsme potom byli tak vycvičení, že jsme dovezli věci, které se normálně nedovážely...nedojde vám, že když si obden perete spodní prádlo, tak ho máte za půl roku zničené...nebo jsme vozili ovoce, jablka, která v Sarajevu nebyla, a také cukr, kilo cukru stálo tehdy více než 100 západoněmeckých marek, a třeba Sarajevané velmi rádi sladí, oni milují malou kávu, která je prostě jako cumel.“ (Reitz) Nadace Lidových novin v září 1993 ve spolupráci s katolickou Charitou v Bosně a Hercegovině předala nemocnicím v oblastech zasažených válkou 6 sanitních vozů, tři z nich nemocnici v Mostaru, „...kde bylo například za těch 18 měsíců války zničeno více než 50 nemocničních vozů. Z toho je vidět, jak potřebná byla ta pomoc.“ (Pánek)

Organizace také velmi brzy pochopily, že je třeba nejen dodávat základní humanitární potřeby ve formě materiálu, ale také pracovat na **obnově podmínek a základní infrastruktury** pro místní obyvatele. *„Od začátku Člověk v tísni tam pro ně také provizorně opravoval nějaké domy a tak dále.“ (Pánek)* Do této obnovy se zprostředkovaně zapojila i česká vláda: *„...my jsme jim zase v tom mezidobí měli vytvořit vhodné podmínky... aby se měli do čeho vrátit. Takže jsme tam renomovali a dostavovali nedokončené domky, které měly jenom základy.“ (Reitz)* V případě vlády se jednalo zejména o rychlou obnovu podmínek v oblastech, odkud pocházeli uprchlíci, které Česká republika během války přijala. Cílem byl jejich rychlý návrat do země původu.

Po skončení války a návratu první vlny uprchlíků se některé z organizací rozhodly v zemi i nadále zůstat a pokračovat v **obnově a rozvoji** válkou zasažených území. Česká ADRA: *„...my jsme tam velmi dlouho působili, intenzivně se tam stavěly domy, také se tam opravovaly školy. V létě, když byli prázdniny, tak tam přišli brigádníci...a ti tam udělali spoustu nádherné práce...“ (Reitz)* Na těchto projektech spolupracovali i místní obyvatelé: *„my jsme to organizovali, ale spolupracovali na tom i lidé z Tešanji.“ (Reitz)* V dnešním kontextu by se tato spolupráce dala označit jako **participace příjemců pomoci**.

Participace, adresnost pomoci, fáze pomoci a další z výše uvedených principů či konceptů humanitární pomoci vznikly až později, přesto se zde objevují. Vyvstává otázka, v čem se tedy humanitární pomoc obyvatelům Bosny a Hercegoviny během války v bývalé Jugoslávii mezi lety 1992–1996 lišila od té dnešní. Možnou odpověď uvádí jeden z respondentů.

„Já myslím, že pomoc se poskytuje pořád stejně...v podstatě to, jak se to dělalo tehdy, tak se to v zásadě dělá i dnes, žádný velký rozdíl v tom není. Jediné, co rozdíl je,

že máme k dispozici mobilní telefon a internet, emaily, takže se dá komunikovat daleko jednodušeji. Tehdy...to bylo výrazně složitější. Ale ty základní principy pomoci a ta samotná pomoc zůstala stejná v tom, že to musí být pomoc adresná, že se musí vozit věci, které jsou tam na místě potřeba podle zjištění toho, co je na místě potřeba...“ (Pojar)

Samotná pomoc se tedy možná až tolik nezměnila. To, co se změnilo, jsou ale jistě pravidla bezpečnosti během poskytování humanitární pomoci (mise): „...upřímně řečeno, tam jsme potkávali šílence, jako jsme byli my, kteří byli dost hloupí na to, aby neměli rozum a jezdili tam. A myslím to úplně vážně, protože teprve později člověku dochází, jaké podnikal šílenosti.“ (Kolínský)

6.2 Shrnutí analýzy

Humanitární pomoc České republiky obyvatelům Bosny a Hercegoviny byla iniciována jednotlivci z řad společnosti, kteří nebyli lhostejní k utrpením obyvatel v právě probíhající válce. Zejména díky jejich schopnostem a vytrvalosti byla v České republice vyvolána vlna solidarity, která zapříčinila vznik samotné humanitární pomoci.

Jednou ze dvou hlavních příčin této solidarity byla tehdejší pomáhající nálada ve společnosti způsobená pádem komunistického systému a vědomím nově nabyté svobody. Druhou příčinou byla blízkost mezi Českou republikou a Bosnou a Hercegovinou. Ta vycházela především z historie vztahů mezi oběma zeměmi a osobních zkušeností jejich obyvatel.

Do humanitární pomoci se zapojilo velké množství organizací, firem i jednotlivců. Mezi nejvýznamnější patřily občanské sdružení ADRA, Nadace Lidových Novin (později Člověk v tísní) a Charita Česká republika. Významnou roli v poskytování humanitární pomoci měla také tehdejší česká vláda, především díky poskytnutí dočasného útočiště bosenským uprchlíkům během války a snaze o obnovu poválečné Bosny a Hercegoviny.

Přestože stát na tuto pomoc vynaložil značné finanční prostředky, hlavním zdrojem financování pomoci byly veřejné sbírky. Jednalo se o příspěvky organizací, ale především jednotlivců z řad české společnosti. Obsah poskytované pomoci tvořily zejména potraviny, zdravotnické a hygienické potřeby, oblečení a přikrývky. V důsledku vývoje válečné situace a zároveň vývoje pomáhajících organizací došlo časem ke změnám v obsahu humanitární pomoci. Pomoc reagovala přímo na aktuální specifické potřeby na základě informací od jejich přímých příjemců. Humanitární pomoc byla poskytována i ve formě služeb, z nichž velká část měla za cíl umožnit kontakt mezi uprchlíky v České republice a jejich rodinami ve válečných oblastech. Nejčastější formou kontaktu bylo zasílání adresných balíčků s pomocí, jejichž obsah se nejčastěji skládal z trvanlivých potravin, léků a peněz.

Humanitární pomoc naplňovala základní principy neutrality, nestrannosti a nezávislosti. Mimo to byla brzy po začátku pomoci poskytována adresně a na základě potřeb přímých příjemců pomoci. Součástí pomoci byla i obnova základních podmínek a infrastruktury v zasažených oblastech. Do obnovy základní infrastruktury byli zapojeni i místní obyvatelé. Práce některých organizací na místě pokračovala i po konci konfliktu a pokračuje dodnes.

6.3 Diskuze

Tato diplomová práce se zabývá humanitární pomocí České republiky poskytované obyvatelům Bosny a Hercegoviny během války v bývalé Jugoslávii mezi lety 1992–1996. Cílem této práce je zjistit, jak tato pomoc probíhala se zaměřením na její organizaci. Vzhledem k charakteru cíle jsem se rozhodla ve výzkumné části využít metody kvalitativního výzkumu a dále pro získání dat metodu polostrukturovaného rozhovoru. V práci se věnuji velmi specifickému tématu, proto bylo nutné při výběru výzkumného vzorku postupovat podle pečlivě zvolených kritérií. Výzkumný vzorek se nakonec skládal ze čtyř vybraných respondentů, jež splňovali zvolená kritéria. Pátý respondent splňoval pouze část z kritérií, přesto byl do výzkumu zařazen. Důvodem byly jeho specifické zkušenosti.

V rámci výzkumu byly kromě hlavní výzkumné otázky určeny i čtyři dílčí výzkumné otázky. První výzkumná otázka se zaměřovala na začátek humanitární pomoci obyvatelům Bosny a Hercegoviny v České republice. Zvolenými indikátory zde byly atmosféra v České republice a iniciátoři pomoci. Výzkum prokázal, že hlavními iniciátory byli zapálení jednotlivci, jejichž hlavní motivací byla solidarita a snaha nezůstat lhostejný vůči utrpení jiných. Byli to právě oni, kteří spustili vlnu pomoci obyvatelům Bosně a Hercegovině. Na tuto vlnu měla také vliv celková atmosféra ve společnosti, která byla výsledkem politických změn. Důvodem, proč byla pomoc iniciována spíše jednotlivci nežli organizací či státem, mohlo být například velké množství změn, jež pád komunistického režimu způsobil. Většina komunistických organizací zanikla a nové, které by je nahradily, teprve vznikaly. Stát a jeho vláda byli ve fázi transformace a teprve se začaly vytvářet instituce a nástroje (legislativní), které by mohly k pomoci využít. Iniciativa tedy zůstala na jednotlivcích.

Druhá výzkumná otázka se více zaměřuje na motivaci humanitární pomoci České republiky obyvatelům Bosny a Hercegoviny. Indikátory byly u této otázky hlavní motivy humanitární pomoci a jejich vliv na humanitární pomoc. Analýza dat dokázala, že hlavními motivy humanitární pomoci byly sociopolitická situace v České republice a vztahy mezi Bosnou a Hercegovinou a Českou republikou.

Konec komunistického režimu vyvolal ve společnosti obrovskou vlnu nadšení, a i následující roky byly ve znamení pozitivní nálady společnosti. Tato atmosféra společně s nově nabytou svobodou vyvolávala v lidech pocit solidarity, empatie a sounáležitosti s obyvateli Bosny a Hercegoviny. Češi jako nově svobodný národ cítili potřebu a částečně

povinnost pomoci lidem, kterým byla tato svoboda upírána. Společenským změnám ve společnosti v důsledku pádu komunistického systému v období transformace se ve své práci věnuje také český sociolog a ekonom Jiří Večerník. Jednou z jeho prací je i Výzkum společenské transformace a česká sociologie. Uvádí zde typické rysy komunistické společnosti, mezi něž patří atomizace, demoralizace a materializace, s nimiž se polistopadová společnost musela vypořádat. Zároveň potvrzuje pocit nově nabyté svobody ve společnosti a s ním spojenou pozitivní náladu. (Večerník, 2002)

Druhou hlavní motivací humanitární pomoci České republiky obyvatelům Bosny a Hercegoviny byly vzájemné vztahy obou zemí. Historickým vztahům mezi českými zeměmi a Bosnou a Hercegovinou se ve svém výzkumu věnuje historik Ladislav Hladký. Uvádí, že první vztahy mezi Českými zeměmi a Bosnou byly navázány už v období středověku. Ačkoliv během historie obou zemí došlo několikrát k jejich dočasnému přerušení, byly tyto vztahy vždy obnoveny a nadále rozvíjeny. Sbírký, které vznikly za účelem pomoci obyvatelům Bosny a Hercegoviny mezi lety 1992–1996, nebyly prvními svého druhu. Již v roce 1875 se v českých zemích uskutečnily sbírky na pomoc válečným uprchlíkům z Bosny a Hercegoviny. Po nástupu komunistického systému v Československu v roce 1948 se vztahy mezi zeměmi rozvíjely především v oblasti kultury a hospodářství. Úzké vztahy mezi oběma zeměmi dokazuje i fakt, že humanitární pomoc České republiky poskytovaná obyvatelům Bosny a Hercegoviny byla největší humanitární pomocí organizovanou v postkomunistických zemích. (Hladký, 2005) Kromě historických vztahů mezi zeměmi byla tato motivace podpořena také skutečností, že Jugoslávie byla jednou z mála zemí, kam mohli Češi cestovat i během komunistické éry v Československu. U Čechů se tak jednalo i o osobní zkušenosti.

Třetí dílčí výzkumná otázka se zaměřovala na organizace, které byly do humanitární pomoci zapojeny a jejich spolupráci. Samostatnou částí zde byla role a zapojení státu. Jak se již potvrdilo v teoretické části, mezi hlavní organizace patřily Nadace Lidových novin (Člověk v tísni), občanské sdružení ADRA a Charita Česká republika. Výzkum tak v této oblasti nepřinesl žádné překvapení. Zajímavější výsledky přinesl výzkum v oblasti spolupráce mezi nimi, která byla z dnešního pohledu velmi aktivní. Tento fakt může být způsoben také dobou, ve které se pomoc uskutečnila. Z hlediska organizací se jednalo o období vzniku. Tedy v době, kdy humanitární pracovníci byli spíše nadšenými dobrovolníky než profesionály. Nejen zkušenosti, ale také zdroje, které měly organizace k dispozici, byly značně omezené. Právě to bylo často důvodem jejich spolupráce. Mimo již uvedených organizací se do pomoci zapojilo i velké množství dalších menších či větších

organizací, firem i jednotlivců. Atmosféru spolupráce popisuje ve své knize i novinář Jan Urban (1996, s. 57) „*pomohly desítky kolegů z mnoha, obyčejně velmi nespolupracujících redakcí. Najednou nezáleželo na pravicovosti nebo levicovosti – v mnoha novinářích se probudili lidé.*“

Co se týče role a zapojení státu v humanitární pomoci, stát měl největší význam v humanitární pomoci obyvatelům Bosny a Hercegoviny na území České republiky. Poskytnutí dočasného útočiště těmto uprchlíkům zaručovalo nejen ochranu, ale také humanitární pomoc v podobě zajištění základních potřeb, včetně ubytování. Velkou roli stát také sehrál v poválečné obnově Bosny a Hercegoviny, čímž potvrdil znovunavázání vztahů mezi oběma zeměmi. Tyto vztahy pokračují i v současnosti. (MZV, Bosna a Hercegovina [online])

Poslední dílčí otázka se zaměřuje na samotnou humanitární pomoc. Indikátory zde jsou: financování pomoci, obsah pomoci a její principy. Financování pomoci se částečně odvíjí od druhu zapojených organizací do humanitární pomoci. Výzkum prokázal, že převážná část finančních prostředků pocházela z veřejných sbírek a dobrovolných aktivit jednotlivců a organizací. Vláda České republiky se finančně podílela zejména na pomoci uprchlíkům z Bosny a Hercegoviny na území České republiky a poválečné obnově.

Obsah pomoci odpovídal základním životním potřebám, kromě potravin se tak jednalo o zdravotnický materiál, oblečení, obuv nebo příkrývky. S vývojem konfliktu se vyvíjely i organizace, což se projevilo mimo jiné i v obsahu humanitární pomoci. Ta začala více odrážet konkrétní potřeby příjemců pomoci, které organizace zjišťovaly přímo na místě konfliktu. Došlo tak k posunu od plánování pomoci tzv. „od stolu“ k plánování na základě analýzy potřeb přímo na místě. Dnes tento postup nazýváme v rámci humanitárního cyklu jako fázi počátečního posouzení a analýzy (anglicky *assessment and analyses*). Tato fáze je považována za klíčovou při organizaci humanitární pomoci. Správné využití zde získaných informací se odráží na celkové efektivitě a účinnosti poskytované pomoci. (Sphere Handbook, 2018) Zajímavé ovšem je, že analýza potřeb v rámci humanitární pomoci byla jako koncept zpracována až po válce v Bosně a Hercegovině. Možným vysvětlením může být spolupráce s organizacemi přímo na místě (Bosna a Hercegovina), které měly lepší přístup k přímým příjemcům pomoci.

Základními identifikovanými principy, které pomoc naplňovala, byly princip neutrality, nestrannosti a nezávislosti. V době poskytování pomoci byly tyto principy jako jedny z prvních teoreticky zakotveny v základních principech pomoci Mezinárodní federace Červeného kříže a Červeného půlměsíce. Dalšími identifikovanými byly princip

adresnosti pomoci, tedy poskytování pomoci na základě potřeb. Během výzkumu jsem se na zkoumanou humanitární pomoc zaměřila i z hlediska jednotlivých fází humanitární pomoci a jejich návaznosti. Výsledky prokázaly, že pomoc jednotlivé fáze obsahovala a byly i velmi dobře provázány. Zároveň během těchto fází humanitární pracovníci aplikovali princip participace. Co je zde ale klíčové, že tyto koncepty v humanitární pomoci (fáze, princip adresnosti a participace) v době, na kterou se tento výzkum zaměřuje, ještě neexistovaly. Což znamená, že se u humanitárních pracovníků při aplikaci těchto konceptů nemohlo jednat o jejich odbornou znalost, ale spíše o instinkt či jejich selský rozum.

Jak jsem již zmínila v přechozích částech práce, existuje pouze minimální množství výzkumů a literatury zaměřující se na téma humanitární pomoci České republiky obyvatelům Bosny a Hercegoviny mezi lety 1992–1996, proto byla možnost porovnávání zjištěných výsledků výzkumu s již existujícími značně omezena. Na základě toho jsem proto využila i výsledky prací, jež se zabývají souvisejícími či podobnými tématy, nebo se tématem zabývají pouze okrajově. V předchozím textu jsem tedy uvedla například práce Ladislava Hladkého (2005) nebo Jiřího Večerníka (2002), i zde se ale jedná spíše o zaměření na určitá témata, která se ve výzkumu objevují.

Slabinou mého výzkumu je jeho zaměření na příliš mnoho oblastí v daném tématu, což znemožňuje jejich podrobnější rozpracování. Například principy této humanitární pomoci by mohly být hlouběji zkoumány v samostatném výzkumu, stejně jako role státu a jeho význam v této pomoci. Možnou slabinou mého výzkumu je také poměrně malý počet získaných respondentů, způsobený specifickými požadavky jejich výběru.

Závěr

Cílem této práce bylo zjistit, jak probíhala česká humanitární pomoc obyvatelům Bosny a Hercegoviny během války v bývalé Jugoslávii mezi lety 1992–1996. Hlavní výzkumná otázka tedy zněla „*Jak probíhala organizace české humanitární pomoci obyvatelům Bosny a Hercegoviny během války v bývalé Jugoslávii mezi lety 1992–1996*“.

V teoretické části práce bylo nutné nejdříve objasnit jednotlivé pojmy vztahující se k cíli práce. Nejprve jsem se věnovala obecnému konceptu humanitární pomoci. Důraz byl kladen na její vývoj zejména v souvislosti s jejími principy a formou. Vzhledem k hlavní výzkumné otázce bylo nezbytné rozdělit tento vývoj na dobu před zkoumaným obdobím a po ní. Následně jsem se věnovala válce v bývalé Jugoslávii, jejím příčinám, průběhu a důsledkům. Primárním cílem této části bylo ukázat dopad války na samotné obyvatele Bosny a Hercegoviny, na které se v práci zaměřuji. Důležité zde bylo také uvést reakci mezinárodního společenství na vzniklý konflikt, především z hlediska jeho angažovanosti v průběhu konfliktu i po jeho skončení. Třetí část obsahuje popis přímé reakce České republiky na válku v Bosně a Hercegovině. Zde je pozornost zaměřena zejména na reakci vlády v souvislosti s migrační vlnou v průběhu války. Následuje kapitola zachycující reakci českých humanitárních organizací na důsledky vzniklého konfliktu. Největší prostor je věnován třem, z hlediska objemu poskytnuté pomoci, největším humanitárním organizacím z České republiky – organizacím ADRA, Člověk v tísni, Charita Česká republika. Uvedeny byly také konkrétní činnosti těchto organizací v souvislosti s humanitární pomocí obyvatelům Bosny a Hercegoviny mezi lety 1992–1996. Informace získané při tvorbě teoretické části práce jsem dále využila pro sestavení dílčích výzkumných otázek a jejich indikátorů.

Stěžejní část práce tvořil provedený empirický výzkum, s cílem zjistit odpověď na hlavní výzkumnou otázku za pomoci dílčích výzkumných otázek. Vzhledem k charakteru hlavní výzkumné otázky jsem zvolila metodu kvalitativního výzkumu s využitím polostrukturovaného rozhovoru. Specifické téma výzkumu vyžadovalo také sestavení přesných kritérií při výběru respondentů. Celkem bylo uskutečněno pět individuálních rozhovorů a informace získané během nich byly analyzovány metodou tematické analýzy. Takto analyzovaná data v kombinaci s využitím informací z teoretické části umožnily zodpovědět dílčí výzkumné otázky.

Česká humanitární pomoc obyvatelům Bosny a Hercegoviny začala jako aktivita nadšených jednotlivců, jež tak reagovali na vypuknutí konfliktu. Hlavním důvodem byla

snaha zmírnit utrpení obyvatel ve válkou zasažených oblastech. Tehdejší pozitivně naladěná společnost tyto aktivity podpořila a pomoc se díky tomu velmi rychle rozrůstala. Existují dva hlavní motivy této pomoci. Prvním byla sociopolitická situace v České republice a druhým vzájemné vztahy mezi Českou republikou a Bosnou a Hercegovinou. V době pomoci česká společnost procházela mnoha změnami v souvislosti s pádem komunistického režimu, který proběhl o několik let dříve. Většina společnosti tuto změnu režimu uvítala s nadšením a pozitivní nálada ve společnosti vydržela i následující roky. Znovunabytá svoboda, v souvislosti se zrušením komunistického systému, v lidech vyvolala potřebu pomoci těm, jež tuto svobodu dosud nemají, nebo jejichž svoboda je něčím narušována. Vypuknutí konfliktu tak ve společnosti vyvolalo okamžitou vlnu solidarity vůči obyvatelům Bosny a Hercegoviny. Tuto pomoc zároveň podpořil fakt, že se jednalo o zemi, kterou mnoho z Čechů osobně znalo díky tomu, že Jugoslávie jakožto jedna z mála cizích zemí nebyla pro Čechy uzavřena. Vzájemné dlouhodobé vztahy mezi oběma zeměmi tuto solidaritu ještě více posílily. Jak jsem již zmínila nejvíce se v této pomoci angažovaly neziskové nestátní organizace, zejména občanské sdružení ADRA, Charita Česká republika a vznikající humanitární organizace Člověk v tísni. Kromě výše uvedených se na pomoci podílelo také velké množství dalších organizací, soukromých firem i jednotlivců. Spolupráce během organizování humanitární pomoci, probíhala velmi aktivně, a to i mezi obvykle nespolupracujícími organizacemi. Česká vláda se do pomoci zapojila, především formou poskytnutí pomoci příchozím uprchlíkům na území České republiky z Bosny a Hercegoviny. Na konci války také financovala aktivity směřující k obnově poválečné infrastruktury v zemi. Finance na humanitární pomoc obyvatelům ve válkou zasažené Bosně a Hercegovině pocházely však většinou z veřejných sbírek pořádaných pomáhajícími organizacemi a darů firem i jednotlivců. Pomoc se skládala z potravin, oblečení, hygienických a zdravotnických potřeb, příkrývek a spacích pytlů. Později byl obsah pomoci specifikován na základě konkrétních potřeb jejích příjemců. Organizace také předávaly obyvatelům Bosny a Hercegoviny pomoc ve formě adresných balíčků od členů jejich rodin v České republice. Tyto balíčky často představovaly jediné možné spojení mezi uprchlíky a jejich rodinami na válečném území. Humanitární pomoc obecně naplňovala základní, tehdy známé, principy a pravidla pomoci. Navíc se v ní objevovaly prvky, jež byly oficiálně zpracovány až v následujících letech. Mezi tyto prvky patří princip adresnosti a participace a dále návaznost mezi jednotlivými fázemi humanitární pomoci. Cílem těchto principů je efektivnost a účinnost poskytované pomoci. Na tomto základě můžeme tedy označit českou humanitární pomoc poskytovanou

obyvatelům Bosny a Hercegoviny během války v bývalé Jugoslávii mezi lety 1992–1996 nejen za efektivní, ale i profesionální. S tímto se pojí také problematika mezinárodní sociální práce, která tyto principy implementuje v praxi. Individuální přístup a participace příjemců pomoci, jsou součástí základních pravidel sociální práce už od jejího založení, tedy mnohem dříve, než se objevili v kontextu humanitární práce. Lze tedy předpokládat, že tehdejší humanitární pracovníci se mohli při poskytování pomoci, inspirovat právě v sociální práci. České humanitární organizace během velmi krátké doby dokázaly udělat obrovský pokrok. Od poskytování pomoci „někomu“ formou „čehokoliv“ až po konkrétní pomoc individuálnímu příjemci, na základě jeho potřeb. Položily tak základy humanitární práce v České republice. Z malých skupinek nadšenců s dobrými úmysly vznikly profesionální organizace se stovkami zaměstnanců, které jsou dnes známé téměř po celém světě. Válka v bývalé Jugoslávii sebou přinesla obrovské utrpení a zkázu, toto utrpení ale také vyvolalo obrovskou vlnu solidarity, jež odstartovala proces profesionalizace v poskytování humanitární pomoci. Výsledkem je, že humanitární pomoc je poskytována mnohem účinněji a efektivněji než kdykoliv předtím.

Tato diplomová práce může v praxi sloužit jako pomocný učební materiál, zejména studentům, ale i profesionálům věnujícím se humanitární nebo rozvojové práci v České republice. Období, na které se tato práce zaměřuje, bylo spojené se vznikem velkých humanitárních organizací v České republice, a zároveň vznikem migrační politiky a humanitární pomoci České republiky. Výsledky výzkumu tak mohou sloužit také jako materiál pro akademické pracovníky, jež se těmito událostmi zabývají. Práce může být dále využita i jako počáteční materiál pro další výzkumy v oblasti vývoje humanitární práce a humanitárních organizací v České republice. Konkrétně by se mohlo jednat například o zkoumání principů této humanitární pomoci nebo role státu v této humanitární pomoci z dnešní perspektivy. Ačkoliv se těmito oblastem ve výzkumu věnuji, domnívám se, že jsou vhodné k dalšímu zkoumání. Tato humanitární pomoc významně ovlivnila i budoucí vývoj celého humanitárního sektoru v České republice. Konkrétní dopady této pomoci by tak mohly být velmi vhodným předmětem dalšího zkoumání.

Největším přínosem této práce byla pro mě osobně možnost setkat se takovými osobnostmi, jakými jsou Rudolf Reitz nebo Šimon Pánek. Lidmi, jež stáli na počátku humanitární práce v České republice a zároveň se osobně podíleli na vzniku dnes největších českých humanitárních organizací. Během zpracovávání této práce jsem také měla možnost zabývat se podrobně jednou z nejdůležitějších událostí v moderní humanitární práci, jakou válka v bývalé Jugoslávii bezpochyby je. Získané materiály mi ukázaly tuto válku

z pohledu jejích přímých účastníků a realizované rozhovory z pohledu tehdejších humanitárních pracovníků. To mi umožnilo pochopit význam a roli nejen této humanitární pomoci, ale, doufám, i humanitární pomoci obecně.

Seznam literatury

ARCIDIECÉZNÍ CHARITA OLOMOUC, Výroční zprávy 1992–1995 Olomouc: ACHO 1993 – 1996 (dokumentace organizace)

Archiv ADRA (AA), *Dokumenty z let 1994–2000*, inventurní číslo neznámé.

BAAR, Vladimír. 2002. *Národy na prahu 21. století: emancipace nebo nacionalismus?* Šenov u Ostravy: Tilia. ISBN:80-86101-66-5

BAKER, Catherine. 2015. *The Yugoslav wars of the 1990s* London; New York: Palgrave, Macmillan education. ISBN 978-1137398987

BARŠA, Pavel a Andrea BARŠOVÁ. 2005. *Přistěhovalectví a liberální stát: Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. Brno: Masarykova Univerzita. ISBN 8021038756

BLAŽKOVÁ, B., BELHOVÁ, M., NUSLAUEROVÁ, M., BJALOŇ, M., SKALICKÁ, P. (eds.) 2012. *Náš společný svět*. Praha: Člověk v tísní. ISBN 978-80-87456-34-7.

BRAUN, Virginia a Victoria CLARKE. 2006. *Using thematic analysis in psychology. Qualitative Research in Psychology*. ISSN 1478-0887

DANĚK, Ondřej. 2017. *Konflikt v bývalé Jugoslávii a počátky české rozvojové spolupráce*. Olomouc (bakalářská práce). Univerzita Palackého v Olomouci. Přírodovědecká fakulta. Katedra rozvojových studií

DANIEL, Ondřej. 2013. *Bigbít nebo turbo folk: Představy migrantů z bývalé Jugoslávie*. AntropoWeb, Praha. ISBN: 9788090509849

DISMAN, Miroslav. 2011. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum. ISBN: 9788024601397

DRBOHLAV, Dušan. 2010. *Migrace a (i)migranti v Česku: kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme*. Vyd. 1 Praha: Sociologické nakladatelství SLON. ISBN 978-80-7419-039-1

DUŠKOVÁ, Lenka. 2011. *Humanitární práce*. In: DUŠKOVÁ, Lenka a kol. *Encyklopedie rozvojových studií*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-2984-9

FŇUKAL, M., ŠRUBAŘ, M., TOUŠEK, V. 2007. *Dopady migrací ze zemí bývalé Jugoslávie do ostatních evropských zemí*, Výzkumný projekt. Univerzita Palackého v Olomouci.

- GLENNY, Misha. 2003. *Balkán: 1804–1999: nacionalismus, válka a velmoci*. Praha: BB art. ISBN: 80-7257-976-2
- HENDL, Jan. 2008. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-485-4.
- HLADKÝ, Ladislav a Adin LJUCA. 2005. *České vlivy na kulturní a společenský rozvoj Bosny a Hercegoviny*. Ministerstvo zahraničních věcí. Výzkumný projekt RM 02/23/05. Praha
- HLADKÝ, Ladislav. 1996. *Bosna a Hercegovina. Historie nešťastné země*. Brno: Nakladatelství Doplněk. ISBN 80-85765-61-6
- JUNKL, Marek. 2020. *Ženevské úmluvy, obyčeje a zásady humanitárního práva (stručný přehled)*. Červený kříž. [online]. ISBN 978-80-87729-31-1
- LINDEROVÁ, I., SCHOLZ, P., MUNDUCH, M. 2016. *Úvod do metodiky výzkumu*. Jihlava: Vysoká škola polytechnická Jihlava. ISBN 978-80-88064-23-7.
- LOVRENOVIĆ, Ivan. 2000. *Bosna a Hercegovina: krátký přehled kulturní historie*. Vyd. 1., České vyd. Praha. ISBN 80-86130-05-3
- MATOUŠEK, Oldřich a Alois KŘIŠŤAN a kol. 2013. *Humanita*. Encyklopedie sociální práce. Praha: Portál. ISBN: 978-80-262-0366-7
- MATOUŠEK, Oldřich a Alois KŘIŠŤAN a kol. 2013. *Solidarita*. Encyklopedie sociální práce. Praha: Portál. ISBN: 978-80-262-0366-7
- MIOVSKÝ, Michal. 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, Psyché (Grada). ISBN 8024713624.
- MRVA, Jiří. 2018. *Válka v Bosně a Hercegovině na stránkách českého tisku*. Plzeň (diplomová práce) Západočeská univerzita v Plzni, Filosofická fakulta, Katedra antropologie.
- PELIKÁN, Jan a Miroslav TEJCHMAN. 1994. *Dějiny Jugoslávie (1918–1991)*. Praha: Karolinum ISBN:80-7066-939-X
- PRINCOVÁ, Květoslava. 2012. *Úvod do zahraniční pomoci s důrazem na etiku jejího poskytování*. Olomouc. Caritas-VOŠ sociální Olomouc ISBN 978-80-87623-04-6.
- SLIM, Hugo. 2015. *Humanitarian ethics: a guide to the morality of aid in war and disaster*. New York: Oxford University Press. ISBN 0190264837

SMITH Johnatan A. a Mike OSBORN. 2003. *Interpretative phenomenological analysis*. J. A. Smith. (eds.), *Qualitative psychology: A practical guide to research methods*. London: Sage Publications

STRAUSS, Anselm L. a Juliet M. CORBIN. 1999. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert. ISBN 808583460X.

ŠMÍD, Tomáš (eds.) a Vladimír VAŘURA (eds.). 2007. *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK) Politologická řada; č. 24. ISBN 978-80-7325-126-0

ŠVEJNOHA, Josef. 2008. *Historie Mezinárodního Červeného kříže. Úřad Českého červeného kříže*. Praha ISBN 978-80-87036-28-0

TESAŘ, Filip. *Bosňáci*. In: ŠIŠKOVÁ, Tatjana. 2001. *Menšiny a migranti v České republice. My a oni v multikulturní společnosti 21. století*. Praha: Portál. ISBN: 80-7178-648-9

THE SPHERE PROJECT. *Humanitarian Charter and Minimum Standards in Humanitarian Response*. 2011. 3rd edition, United Kingdom, Rugby: Practical Action Publishing

URBAN, Jan. 1996. *Všem sráčům navzdory: Válka, o které nechcete nic vědět*. Praha: Nakladatelství GplusG. ISBN: 80-901896-3-6

WAISOVÁ, Šárka. 2008. *Poválečná obnova a budování míru; role a strategie nevládních neziskových organizací*. 1 vyd. Brno: Mezinárodní politologický ústav. ISBN 978-80-210-4699-3

WLODARCZYK, Zuzana. 2013. *Migranti z Balkánu v Česku*. Brno (Magisterská práce). Masarykova Univerzita, Filozofická fakulta, Ústav slavistiky, Balkanistika.

Internetové zdroje:

ADRA Česká republika. Historie. Adra.cz [online]. [cit. 2020-02-05]. Dostupné z: <https://www.adra.cz/o-nas>

ADRA Česká republika. Nadace ADRA. O Nadaci. Historie. Adra.cz [online]. [cit. 2020-02-02]. Dostupné z: <https://www.adra.cz/nadace-adra/o-nadaci/historie>

ADRA Česká republika. O nás. Adra.cz [online]. [cit. 2020-02-04]. Dostupné z: <https://www.adra.cz/o-nas/historie>

BALÁŽOVÁ, Jarmila. 2012. Rozhovor. *Dvacet let organizace Člověk v tísni*. Šimon Pánek [online]. 13.6.2012 [cit. 2020-02-15]. Český rozhlas Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/cro6/stop/_zprava/1073153

BUCHANAN-SMITH, Margie. How the Sphere Project Came into Being: A Case Study of Policymaking in the Humanitarian Aid Sector and the Relative Influence of Research [online]. 2003. [cit. 2020-01-08]. Dostupné z: <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/176.pdf>

CARITAS INTERNATIONALIS. Emergency Guidelines: Principles, Structures and Mechanism. Caritas.org. [online]. 2007 [cit. 2019-11-15] Dostupné z: <https://www.caritas.org/>

CIZINCI V ČESKÉ REPUBLICE [online]. Praha: Český statistický úřad. 2012–2020 [cit. 2020-03-21] Dostupné z: www.cizinci.cz

ČESKÝ HELSINSKÝ VÝBOR, Historie. Helcom.cz. [online]. 2020. [cit. 2020-04-05] Dostupné z: <http://www.helcom.cz/cs/o-nas/historie/>

ČLOVĚK V TÍSNI. O nás, Clovekvtsni.cz [online] 2020 [cit. 2020-10-03] Dostupné z: <https://www.clovekvtsni.cz/kdo-jsme/o-nas>

EUR-Lex, Access to European Union law. Glossary of summaries. Humanitarian aid. Eurlex.europa.eu [online]. 2020 [cit. 2020-02-25] Dostupné z: https://eurlex.europa.eu/summary/glossary/humanitarian_aid.html

FORS – České fórum pro rozvojovou spolupráci. Doporučení FoRS k programové zemi Bosna a Hercegovina na léta 2011-17. Fors.cz [online]. 2020 [cit. 2020-04-15] Dostupné z: http://www.fors.cz/user_files/fors_bah_final.pdf

CHARITA ČESKÁ REPUBLIKA. Kdo jsme. Z historie Charity.Charita.cz [online]. [cit. 2020-02-10]. Dostupné z: <https://www.charita.cz/kdo-jsme/historie/>

INTERNATIONAL FEDERATION OF RED CROSS AND RED CRESCENT SOCIETIES. Fundamental Principles of the Red Cross and Red Crescent. [online]. 2019. [cit. 2019-12-05] Dostupné z: <https://media.ifrc.org/ifrc/who-we-are/fundamental-principles/>

MINISTERSTVO VNITRA ČESKÁ REPUBLIKA. Program MEDEVAC. Mvcr.cz [online]. 2012 (aktualizace 2012-04-02) [cit. 2019-11-25] Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/programmedevac.aspx>

MINISTERSTVO VNITRA. Odbor migrační a azylové politiky. Mezinárodní Ochrana v České republice – měsíční statistický přehled. Mvcr.cz [online]. 2018 [cit. 2020-03-25]. Dostupné z: file:///C:/Users/pbell/Downloads/CS_stat_srpen_2018.pdf

MINISTERSTVO ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ. Bosna a Hercegovina. Mzv.cz. [online]. 2020. [cit. 2020-04-10]. Dostupné z:

https://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/evropa/bosna_a_hercegovina/index.html

MINISTERSTVO ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ. Humanitární a rozvojová spolupráce. Projekty zahraniční a rozvojové spolupráce Bosna a Hercegovina 1996–1998. Mvcr.cz [online] 2012

[cit. 2020-

03–22]. Dostupné z <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/azyl/spoluprace/projekty/bosna/index.html>

MINISTERSTVO ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ. Základní přehled humanitární pomoci. Mzv.cz. [online]. 2018 (aktualizováno 20.4.2018) [cit. 2020-03-12]. Dostupné z:

https://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/rozvojova_spoluprace/humanitarni_pomoc/priru_cka_WFP_pro_nevladni_organizace/zakladni_prehled_humanitarni_pomoci.html

NADACE PŘI ČESKÉ TELEVIZI ČLOVĚK V TÍSNI. Zpráva o činnosti 1995 [online]. 1995 [cit. 2020-02-21]. Dostupné z:

<https://www.clovekvtisni.cz/media/publications/742/file/vyrocní-zprava-1995.pdf>

OTČENÁŠEK, Jaroslav. Imigranti z vybraných zemí bývalé Jugoslávie (po roce 1991) - Chorvaté, Srbové, Muslimové a Makedonci. [online]. 2003 [cit. 2020-01-18] Dostupné z:

<http://migraceonline.cz/cz/eknihovna/imigranti-z-vybranych-zemi-byvale-jugoslavie-po-roce-1991-chorvate-srbovemuslimove-a-makedonci>

PRITINA, Srdjan. Uprchlíká otázka Bosny a Hercegoviny. In: Středoevropské politické studie [online]. 2006, roč. 8, č. 2–3, [cit. 2019-12-05]. Dostupné z: www.cepsr.com

SDRUŽENÍ PRO INTEGRACI A MIGRACI. O nás. Migrace.com [online]. 2020. [cit. 2020-04-10] Dostupné z: <https://www.migrace.com/cs/organizace/o-nas>

SPHERE ASSOCIATION. The Sphere Handbook: Humanitarian Charter and Minimum Standards in Humanitarian Response. [online]. 2018. 4th edition, Geneva, Switzerland www.spherestandards.org/handbook/

UNHCR. Update of UNHCR's Position on Categories of Persons from Bosnia and Herzegovina in Need of International Protection. Unhcr.org [online]. 2000 [cit. 2019-11-25]

Dostupné z: <https://www.unhcr.org/news/updates/2000/8/3c3abad04/update-unhcrs-position-categories-persons-bosnia-herzegovina-need-international.html?query=bosnia>

UNITED NATIONS. Strengthening of the coordination of humanitarian emergency assistance of the United Nations, 1991. Un.org [online]. 1991 [cit. 2019-12-07] Dostupné z: <https://digitallibrary.un.org/record/135197>

UNPROFOR. Ozbrojené ochranné jednotky OSN působící v letech 1992–1995 v Jugoslávii. Mise byla ustanovena rozhodnutím rady bezpečnosti. Mise.army.cz [online]. 2019 [cit. 2019-12-02] Dostupné z: <http://www.mise.army.cz/historie-misi/unprofor---mirova-mise--1992---1995--zeme-byvale-jugoslavie--2250-prislusniku-3690/>

VEČERNÍK, J. 2002. Výzkum společenské transformace a česká sociologie. Sociologický Časopis Vol. 38, No. 1/2 (DUBEN 2002), pp. 55-77 Dostupné z: <https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/5506>

VYKYDALOVÁ, A. Český Rozhlas Olomouc. Marta Lipusová – obětavá matka a úspěšná keramička [online]. 2014. [cit. 2020-05-14]. Dostupné z: <https://olomouc.rozhlas.cz/marta-lipusova-obetava-matka-a-uspesna-keramicka-6393827>

ZOGATA-KUSZ, Agnieszka. 2020. Immigration and integration policies in Czechia A new immigration destination country in the EU. In: DUSZCZYK, M., PACHOCKA, M., PSZCZÓŁKOWSKA, D. (eds.) 2020. Relations between Immigration and Integration Policies in Europe Challenges, Opportunities and Perspectives in Selected EU Member States. New York: Routledge. Dostupné z: http://library.oapen.org/bitstream/id/f8f0910e-1a41-40c1-aaee-23a82260755b/9780367208431_text.pdf

Legislativní dokumenty

Evropský konsensus o humanitární pomoci: Společné prohlášení Rady a zástupců vlád členských států zasedajících v Radě, Evropském parlamentu a Evropské komisi. In: Úřední věstník Evropské Unie, 2008, C 25/1. Dostupné z:

https://www.mzv.cz/public/1a/10/c5/795902_713061_KonsensusCesky.pdf

Usnesení č. 527 ze dne 26. srpna 1992 o zabezpečení humanitární pomoci dětem z území bývalé Jugoslávie. In: Sbírka zákonů České republiky. Dostupné z:

https://kormoran.odok.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/B07360636513AAD3C12571B6006CC9B8

Seznam příloh

Příloha č. 1: Seznam nejdůležitějších dokumentů v historii profesionální humanitární pomoci

- Všeobecná deklarace lidských práv (The Universal Declaration of Human Rights) 1948
- Úmluva o zabránění a trestání zločinu genocidy (Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide) 1948
- Ženevské konvence (Geneva Conventions) 1949
- Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms) 1950
- Úmluva o právním postavení uprchlíků (Convention Relating to the Status of Refugees) 1951
- Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (International Covenant on Civil and Political Rights) 1966
- Dodatkové protokoly k Ženevským úmluvám (Additional Protocols to the Geneva Conventions) 1977
- Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment) 1984
- Úmluva o právech dítěte (Convention on the Rights of the Child) 1989
- Sphere proces, výsledkem je Humanitární charta a minimální standardy v humanitární pomoci obsažené ve Sphere příručce (Humanitarian Charter and Minimum Standards in Humanitarian Response, Sphere Handbook) 1994
- MDG's Rozvojové cíle tisíciletí (Millennium Development Goals) 2000
- Deklarace Dobrého humanitárního dárcovství (Good Humanitarian Donorship) 2003
- Pařížské deklarace o efektivnosti pomoci (The Paris Declaration on Aid Effectiveness) 2005
- Evropský konsensus o humanitární pomoci (The European Consensus on Humanitarian Aid) 2008
- SDG's Udržitelné rozvojové cíle (Sustainable Development Goals) 2015

Seznam tabulek

Tabulka 1: Operacionalizace dílčích výzkumných otázek